USTAWY POWSZECHNE DLA DOBR MOICH RZĄDZCOW.

Podług Exemplarza drukowanego przeszłego roku w Siemiatyczach za rozkazem J. O. Xiężny Jabłonowskiey, Woiewodziny Bracławskiey.

TOM V.

W WARSZAWIE 1787.
Nakładem i Drukiem Michała Grölla, Księgarza Nadwornego J. K. Mci.

REIESTR MATERYI

w KSIĄŻCE OBER-STRAŻNIKA

ZNAYDUIĄCEY SIĘ.

ROZRZĄ-

ROZRZĄDZENIE LASOW.

W ustawie opisuiącey, co należy zachować przy rozchodzie, y szukaniu z nich zysku, oraz obiaśnienie służby y powinności P. Ober-Strażnika.

ARTYKUŁ I.

Opisanie powinności służby P. Ober-Strażnika.

Niemasz służby żadney u Dworu, ktdraby nie potrzebowała wierney życzliwości, y tey wykonania attencyi, która sama tylko godna iest względow, wdzięczności y nadgrody. Czuły na te dobro zasłużenia sobie na imie cnotliwego, powinien być po-

czciwy człowiek, tym więcey, im nawet y zyſk ſwòy zabeśpiecza własny; bo praktyka uſtawiczna to ſtwierdza, iż złe nabycie nikogo nigdy nie uſzczęśliwiło. Coż mòwić o tey nieſpokoyności ſumnienia? ktòre przypominać zawſze złemu zwykło, że cnocie uchybił, y że bez reſtytucyi zbawionym być nie może.

Mam tę wiarę: iż obowiązki ſwoie według moich przepiſow wiernie P. Ober-Strażnik zachowa, a zachowa tak, iżby go nic w własnym iego wewnętrznym przeświadczeniu inaczey przekonywać nigdy nie mogło.

Niemaſz funkcyi żadney u dworu, łatwey w ſprawowaniu, iak prędko kto zechce w podziale ſwoim obowiązkow, zachować ſię umieiętnie, pilnie, roſtropnie, i uważnie.

Dotąd Ober-Strażnikow funkcye, od nich ſamych nie zrozumiane, od zwierzchności nie uregulowane, ſzczególny cel miały kazać drzewo podług aſsygnacyi ściąć y wywieść; Ja zaś tę funkcyą ſądzę nie równie poważnieyſzą: bo tak mniemam, że to ieſt departament w rządzie dòbr wcale oſobny, y ròwnie ſtarania potrzebuiący, co do goſpodarſtwa laſowego, iako miaſta, wſie, w rządach Gubernatorſkich zoſtaiące.

Zwierzchności więc P. Ober-Strażnik nad sobą nie ma inney tylko moię, a w niebytności osobę tę: w ktòrey rządzie zostawione dobra będą; to się zaś ma rozumieć do samey z lasu expensy. Bo rząd wewnętrzny puszczy, sposob w niey gospodarstwa, przemyśl zyskow, zachowanie w niey porządku, i całości, do samego P. Ober-Strażnika należeć będzie. Do czego zmierzaiąc, na tygodniowych raportach proiekta swoie podawać będzie, które uważywszy, exekucyą z zezwoleniem przez podpisy potwierdzę, równie iako i rozchod lasu co tydzień w książkę porządnie zapisywany.

Na trzy części więc rozdziela się Lasowe Gospodarstwo.

1mo. Co do zachowania Lasu.
2do. Co do rozchodu Lasu.
3tio. Co do zysku z Lasu.

ARTYKUŁ II.

Co do zachowania Lasu.

Zachowanie lasow zawisło: *1mo.* Od pilności szkody z własnych dóbr włościanow, *2do.* Szkody od sąsiadow y podróżnych. *3tio.* Szkody w sposobie spuszczenia drzew, tak co do czasu, iako co y do sposobu wykonania tey roboty. *4to.* Szkody przez niedbały rząd, w niedostatecznym dozorze zachowania młodych zarośli, y zarzucenia starych drzew gałęziami, wywrotami &c. które zabraniaią wzrostu i piękności, wzbiiaiącego się w górę drzewa.

Co do pierwszego punktu: Ma P. Ober-Strażnik uczyniony rozdział lasow na lat 20, które podziały słupami numerowanemi oznaczone gdy zostaią, należeć będzie strzedz, ażeby nie gdzie indziey, las był cięty, tylko w kwaterach, z porządku lat wyznaczonych; do których dozoru, sześciu ustanawia się Strażnikow, aby każdy z nich, las w szczególnym oddziale będący pod swoią miał strażą. Tym zaś chałupy każdemu w śrzodku lasu iego

ſtraży oddanego poſtawione być maią, a do P. Ober-Strażnika należeć będzie obiażdżka ich tak pilna! ażeby nikt niedbale tey ſwoiey powinności nie odbywał. Jeſt droga iedna do laſu z całey maiętności zrobiona, w każdey oney więc części, partykularne rowami głębokiemi zakopane być maią, ażeby nikt inną drogą wiechać do laſu nie mógł, tylko publiczną y umyślnie na to zrobioną. — Ktòre gdy wycięte na wſzelkie tak włościan, iako i dworſkie potrzeby, od Liſtopada do oſtatniego dnia Lutego będą, zaraz ten wydział rowem okopany być powinien takim, iakim ſą pola ſkarbowe. Zadnemu poddanemu, ani dobr Dyſpozytorowi wiechać do laſu nie można będzie z podwodami, pòki podpiſem na raporcie ſtwierdzonym aſſygnacyi nie ukaże, ktòra odebrana przez P. Ober-Strażnika do rąk, zadyſponowana być powinna, co do mieyſca i dozoru.

O S. Michale odbierać P. Ober-Strażnik powinien będzie tabellę roczną expenſy do laſu wydziału tych włok 4, morgow 10, prętow 126 $\frac{1}{5}$ ciąć ſię na ten rok maiącego, to ieſt: z wyrazem, co na fabryki, co na potrzeby dworu y co w ogólności na opał wſzyſtkich włościan dać przynależało, rachuiąc na każdego włościanina na mieſiąc zimową

porą ſur 6, latem ſur 3, ktòren zwieść ſwóy wydział powinien od Liſtopada do dnia oſtatniego Kwietnia; po ktòrym czaſie żadnemu przez rok cały włościaninowi do laſu wiechać wolno nie będzie, choćby y na budowlę, którey przeyrzeć potrzebę w mieſiącach zimowych, każdy dla ſiebie obywatel powinien zoſtanie.

Zachowanie laſu wyciąga tego, ażeby z gałęzi, z chwaſtow las był uwolniony, ażeby bydło puſzczane nie bywało, pſuiące y wydeptuiące młode latorośli, i ugryzuiące wierzchołki drzew, co ich wzroſtowi uſzkadza, dla tego cięcie innych kwater gdy naſtępuie, w drugich przezorne zciągnienie na iedno mieyſce gałęzi i wywròtow zachowane być ma.

Od granic ſąſiedzkich, zabeśpieczenie głębokim rowem być powinno, obiechawſzy prawdziwą właſną granicę, a w rowie głębokim, tarki, głogi, róże dzikie, zaſiewane być powinny, dla zrobienia w czaſie żywego płotu, y dla niedoſtępności onego: dla tego w rowie wykopanym, rowek ieſzcze rydlem na ćwierć łokcia głęboki wyrzucony być ma, y tam wzwyż wyrażone rzucone naſienie, które w czaſie zmocniwſzy row większy, utrzymywać będą zdatność iego.

Do dozorności należy, ażeby paſterze pożarow nie zapalali, podrożni przechodzący ognia w laſach nia niecili, kory od drzew na wici, y na dziekcie nie odzierali, na łuczywa, na łupki od dołu nie zacinali; pierwſi y drudzy, gdy złapani zoſtaną, y gdy będą przyprowadzeni przez Strażnikow do Ober-Strażnika, dla każdego złoty ieden nadgrody ſkarb zabeśpiecza, a winowaycow tego momentu przed ſobą ukaranie nakazuię.

Pożar zaś, gdy gdziekolwiek w laſach widzieć ſię da, wſie pobliżſze z całym porządkiem ogniowym (iakby gdzie we wſi gorzało) wychodzić maią.

Po wycięciu działu na roczny expens wyznaczonego, grabiami żelaznemi ziemia ta wzruſzona być powinna, z oſtrożnością nie pſucia małych latorośli, a zgrabiona na iedno mieyſce z wierzchu ta ziemia gdy na kupy zoſtanie, po wyſchnięciu przez 3 lub 4 dni przez Strażnikow, w rękach przetarta być ma, y znowu rozſypana rowno na też ſame mieyſce, z kąd wycięty las zoſtał, dla zaſiania znowu wielorakich drzew naſion, w tey ziemi znayduiących ſię.

Gdy zaś na mieyſca wcale gołe, w tymże podziele laſu będące zaſiewać przyidzie drzewem nayzdatnieyſzym, naſiona ważnieyſze,

iako to ſą: żołądź, y bukiew, wykonywać to należy, przez wykopanie rowkow od wſchodu do zachodu, na ćwierć łokcia głębokich, y proſtą linią ciągnionych, a na ziemię z nich wyrzuconą ſadzić te naſiona należy, w dołkach świeżo kopanych, olſzyny, y wierzbiny, zaſiewaiąc naſienie, brzoſtowe zaś, brzozowe, ſoſnowe, iodłowe, lipowe, iaſionowe, iaworowe, topolowe, wiazowe, klonowe, zorawſzy ziemię, rozſypać te naſiona należy, y lekką broną zawlec.

Na morg gruntu, wychodzi żołędzi pòłtrzecia cetnara, a ſoſnowego naſienia funtow 12. Gdyby kto ſamym tylko tym drzewem zaſiewać morgi chciał, na końcu Października rzecz tę nayzdatniey wykonać może. — Wielkie zaś naſiona, iako to: bukowe, y dębowe, w tęgiey ziemi na cal odległości iedno od drugiego ſadzą ſię, w śrzedniey na 2 cale, a w naylepſzey na 3 cale.

Przy wycięciu drzewa w kwaterach wyznaczonych, zachować należy, nayprzód: ażeby ſtare pnie obgrzebać, y oczyścić, z mchu y liści. 2. Toporzyſkiem od ſiekiery, obić około ziemię, żeby odkryć korzenie, iak ſą położone, 3. Odciąć ich od ſtarego pnia około, 4. Stary korzeń z kory obłupić, ażeby żadney kommunikacyi nie miał z mło-

demi koło siebie latoroślami, y dopiero od starego pnia, młode odciąwszy gałęzie, pień stary wykopać; y obrócić go na zdatność palenia z niego smoły, ile z drzew żywicznych, iakie są: sosny, iodły, y swirki; a tym sposobem, z pozostałych y odciętych w ziemi będących gałęzi, puści się nowy las, iuż bez pracy zasadzony. O sposobie palenia smoły, pod niższemi będzie Artykułami.

Drzewa iak nayniżey ścinane wszystkie być maią, tak ażeby ieżdząc, y chodząc, czuć się podróżnym pod poiazdami nie dawały.

Nigdy w czas wietrzny z pnia nie ścinać, bo niebespieczeństwo czyni pobicia ludzi, y zbyt nagłym upadkiem łamie koło nich młode latorośle.

W wielki mroz zpuszczać drzewa także nie należy, bo się drzewa rozpadaią y rozbiiaią.

Nigdy na wzgorku zpuszczaiąc drzewa, nie trzeba na doł ich walić, ale pod gorę.

Scinać wielkie drzewa nigdy nie należy, nie uprzątnąwszy z pod nich pierwey młodych drzewek, na koły, łaty, krokwie zdatnych.

Sosnina, świrczyna, iako w lat 50 dopiero zdatność swoią ku potrzebie daie, tak gdziekolwiek te drzewa znaydą się, powinny być

zachowane bez wycięcia, równie iako y młode dęby, z których także zdatność nie prędſza być może, iako w lat 60, lub 70. Do tego więc podziału należy doſkonała znaiomość drzew, y ich przymiotow, ażeby dozorna w gatunkowaniu przy wycięciu drzew zwierzchności wiadomość, z każdey części onego profit czyniła.

Drwa na opał ogólnie wyznaczone, nigdy zdatnego na wzwyż wyrażone potrzeby, zabierać nie powinny drzewa, ale ſzczegòlnie wywroty, gałęzie uſchłe, y zbolałe do tego obròcone być maią. Zeby więc z znakow poznać zdrowość drzewa y defekt onego, tu ſię znaki opiſuią.

Zdrowe ieſt drzewo, ktòrego widok y kſztałt proſty ieſt y piękny, u którego kora iaſna y ròwna, od ziemi do pierwſzych gałęzi, iednakowa być ſię ukazuie, kiedy nie ma na ſobie wrzodow, gębkow, y grzybow, kiedy od żołnow y dzięciołow nie podziurawiona, kiedy między ſzparami grubey kory widzieć ſię daią proſte w gòrę idące liniyki, y głębiey żywa miazga, kiedy gałęzie oſobliwie wierzchołkowe przechodzą inne długością, kiedy oſtatnioletni wzroſt nie ieſt kròtki ani krzywy, kiedy kora na tey części łyſnąca ſię zoſtaie, choćby więc niżſze uſchłe

zdawały się gałęzie, byle wierzch u niego był piękny y zdrowy, liście zieloności żywey wełniste, obfite, y w iesieni prędko nie opadaiące, zapewniać powinno o wigorze całego drzewa: przeciwnym zaś sposobem, kiedy kora spalona, słaba, parchowata, w poprzek się padaiąca od drzewa odstaie, kiedy białe lub czerwone są plamy, gdy na korze rosną grzyby, gąbki, y mchu mnostwo, gdy gnić kora od spodu poczyna, gdy w podłuż pnia ukazuią się skazy, y blizny, gdy po gałęziach zgniłe, y znowu pokryte mchem widzieć się daią guzy, kiedy roszczki u wierzchow gałęzi psuią się, żołkną, usychaią y opadaią, słabieiąc bez przyczyny powierzchownego przypadku, takowe drzewa zdrowości znakownie ukazuią. Gdziekolwiek są po lasach, u których gałęzie obdarte iakim przypadkiem zostaią, takowe zaraz odciąć trzeba, a w obcięciu drzewa, zadzierow kory przestrzegać, bo w nie woda wkrada się, y do zgniłości iest powodem.

W Maiu rewizya lasow, pniow ściętych nastąpić powinna, y ta Tabellą podana być ma, z wyrazem wielości różnego gatunku drzewa ściętego.

Maienia na Boże Ciało, y Zielonęświątki zupełnie zakazuię się, iako rzeczy bardzo dla

lasu szkodliwey, a nic do nabożeństwa nie pomagaiącey.

Porządek lasow, wiele zależy także od poznania natury każdego drzewa, bo nieumiejętność sama broni w każdym gospodarstwie pomnożenia sposobow zysku; pòki więc nauka doskonała nie obiaśni przymiotu naturalnego każdey rzeczy, gospodarować daremnie, y nieużytecznie każdy rządca musi.

Do zasiewania więc lasow, y do pomożenia onych należy y to wiedzieć, iak wiele lat każdemu drzewu do wzrostu y doskonałości potrzbea.

Dęby więc.

20letni ma wysokości stop 20, krągłości calow 10.

25letni ma wysokości stop 25, grubości calow 13.

30letni ma wysokości stop 30, grubości calow 15.

40letni mało przybrawszy wysokości, grubości nabywa stop 2.

50letni nic iuż w wysokość nie wzmagaiący się grubości nabywa stop 2 y pòł.

60letni grubości stop 3.

70letni grubości stop 4 y pòł.

80letni grubości stop 5, od którego czasu do stu lat stop 6, grubości stawa w porze.

trafiaią ſię czaſem grubſze, ale ta miara, ieſt naypowſzechnieyſza. Powſzechne zaś mniemanie ieſt, że Dębina, Sośnina, Jedlina, Buczyna, w dobrym gruncie, na ſtopę co rok wyżey podraſtaią. Inne zaś drzewa nie rownie prędzey roſną y grubieią, iako to:

W ziemi wilgotney.

Topola w lat 12, wyſokości ſtop 60, grubości nabiera ſtop 3.
Olſzyna w lat 12, wyſokości ſtop 35, grubości calow 16.
Suchorzyna w lat 12, wyſokości ſtop 60, grubości ſtop 3.

W gruncie ſuchym.

Jawor w leciech 9ciu wyſokości ſtop 25, grubości calow 25.
Jaſion w leciech 17ſtu wyſokości ſtop 24, grubości ſtop 2.
Orzech włoſki w lat 25 wyſokości ſtop 25, grubości ſtop 3.
Lipa w lat 25, wyſokości ſtop 25, grubości ſtop 2, calow 3.
Brzoza w lat 7, wyſokości ſtop 15, grubości calow 8.
Grabina w lat 19, wyſokości ſtop 25.

Sośnina w lat 16, wyſokości ſtop 38, gruboſci ſtop 2, calow 4.
Jodła w lat 16, wyſokości ſtop 30, grubości calow 17.
Buczyna w lat 12, wyſokości ſtop 15.
Klonina y Brześcina w lat 8, wyſokości ſtop 10.

Zachowanie laſu y tego potrzebuie, ażeby zabronione było koſzenie w laſach trawy, bo koſa ścina wierzchołki młodych drzewek, ktòre więcey w gòrę nigdy nie pòydą.

ARTYKUŁ III.

Co do rozchodu Laſu.

Jak prędko do wyznaczonych części na rok cięcia laſu przeſtępować Ober-Strażnik będzie, ma go na 5 klaſs podzielić.

1mo. Wybrane być powinny drzewa na młyny, praſy, młoty, koła do młynow, y inne potrzeby, naturalney wyciągaiące drzewa giętkości, a te iako nayrzadſze, naypierwey oddzielone być maią.

2do. Na budowle.

3tio. Na porznięcie w tartaku, lub dla traczow.

4to. Podług regestru użyteczności gatunkow drzew rożnych, szczegolniey w tabelli wyrażonych, z pięknieyszych oddział uczyniony ma być na te potrzeby.

5to. Na opał, krzywe, spruchniałe, y do żadney wzwyż wyrażoney użyteczności nie zdatne.

Zeby zaś Ober-Strażnik y tego miał doskonałą znaiomość, nayprzód nim się drzewo spuści, świdrem probować należy wewnętrzney zdrowości drzewa, trociny bowiem pokażą zdrowość iego y dobroć.

Daie się mu Tabella potrzeb rożnych, rożnego drzewa, y wymiar niektorey oprawy drzewa do budowli zdatnego.

Co do oprawy Drzewa Kostkowego.

Drzewo okrągłe calow 25, wysokie stop 21, do kostkowego drzewa, o 5ciu calach sążni 3 y poł, co y daley w tym sposobie umiarkować można, naprzykład: gdy drzewo ma stop 6 wysokości, a calow 36 okrągłości, gdy mu z tegoż odeymiesz część dziewiątą, zostanie calow 32, ktore na 4 części podzielone, ukażą calow 8 tey więc miary będzie drzewo kostkowe.

Drzewo 50letnie da ſążni 3 y pół, o calach 6 drzewa koſtkowego.
Drzewo 60letnie da ſążni 4, o calach 8.
Drzewo 70letnie da ſążni 4, o calach 10.
Drzewo 80letnie da ſążni 4, o calach 11.
Drzewo 90letnie da ſążni 5, o calach 12.
Drzewo 100letnie da ſążni 5, o calach 13.
Drzewo 125letnie da ſążni 6, o calach 16.

Dyle y Bale, na które idą Dęby, Soſny, Lipy, Wiązy, Olſze, od 3ch calow do 6ciu drzewa koſtkowego wymiar mieć maią, podług ſzerokości doſtarczaiącego drzewa.

Okapy do dachow przerzynaią ſię z ukoſa, z drzewa grubego na 6 calow, rynny z drzewa grubego na calow 9.

Ligary pod poſadzki od 5ciu do 7miu cali grubości mieć maią.

Łaty ſą albo z proſtych żerdzi, albo tarte, podług płaſkich, lub żłobowatych dachowek, płaſko lub w koſtkę wycierane bywaią, naywiękſza ich ieſt ſzerokość calow 4ry, naymnieyſza grubość cal 1.

Kłody iak prędko maią długości łokci 14 na tarcice być powinny rznięte, tych gatunek: calowki, półtora-calowki, dwu-calowki, naypoſpoliciey do roboty Stolarſkiey używane, mieć maią. Jedne grubości linii 13, ſzerokości

kości na ſtopę iedną. Drugie, grubości linii 18, ſzerokości calow 11. Trzecie, grubości calow dwa, ſzerokości iak drzewo wyſtarczy.

Kłoda więc łokci 3 długa, y tyleż w okręgu ſwoim maiąca, tarcic na grubość calowych daie 24, ſzerokości calow 8, długości łokci 3, co uczyni rat 2 y pół.

Kłoda podobna w długości, okrągłości maiąca łokci 4 y pół da tarcic całowek 36, na pół łokcia ſzerokości, co uczyni rat 3 y 3 ćwierci, lecz te wſzyſtkie miary nayłatwiey przez dyametr wymierzyć ſię mogą, dyametr zaś rozumie ſię połowa cyrkułu, y tak naprzykład: ieżeli dyametr ma calow 12, więc pierwſze y oſtatnie dwa cale, na opołki potrąciwſzy calowych tarcic będzie 8. Tym ſpoſobem z każdego drzewa wymiarkowana wielość tarcic być może, naypotrzebnieyſza do tartakow, które na warſztat daiąc, każdego wielkość drzewa, y z niego wielość tarcic, zapiſana u Ober-Strażnika być ma.

Pień dębowy, na łokci 2 tylko zdrowy, poſzczepany, zda ſię na klepki, rydle, liſztwy, kliny, goździe.

Pień dębowy, długości łokci 3 na łaty do przywiązywania ſzpalerow w ogrodzie, na cal grube, y na cal ſzerokie.

Pień dębowy, długości łokci 3 y pół na łaty do winnic, na cal grube, y na cal ſzerokie.

Pień dębowy, długości łokci 2 na łaty, gruboſci po linii 3, ſzerokości 15.

Ditto długości łokieć 1 y pół na klepki do antałow linii 6 gruboſci, cali 4 ſzerokości.

Ditto długości łokieć 1 y cali 2 zdrowego drzewa, na dna do tychże klepek zdatne, gruboſci linii 9, ſzerokości calow 4.

Ditto dlugosci łokieć 1, na ſztachety gruboſci linii 9, ſzerokości calow 3.

Ditto długości calow 18, zda ſię do iakiego użycia na cal gruboſci y ſzerokości.

Ditto długości calow 8 na kliny, gruboſci linii 6, ſzerokoſci tyleż mieć maiących.

Kloc długości łokci 2, okręgu calow 27 w ſwoim kwadracie, da łat calowek w kwadrat - - - - - - 270.

Kloc długości łokci 2, okręgu łokci 2 da łat - - - - - - 600.

Kloc długości łokci 2, okręgu łokci 2 y pół da łat - - - - - 1000.

Kloc długości łokci 2, okręgu łokci 3, da łat - - - - - - 1200.

Kloc długości łokci 2, okręgu łokci 3 y pół, da łat - - - - - 1900.

Należy do tego y ta uwaga, ażeby na budowle drzewo wyznaczone, zaraz z kory odarte było: raz, że robaków gniazda zepsute tym sposobem zostaną, y toczenia drzewa zabronią, druga, że kora dębowa złożona, osobliwie Garbarzom przedana być może, brzozowa na dziegieć obrócona; a z innych drzew do maydanow salitrzanych, do ogrodow na inspekta, do gnoiownikow na zaprawę gnoiow bardzo użyteczna.

Belki spuszczane za granicę naypokupnieysze, sosnowe 18stki zwane, długości po sążni 8 maiące, szerokości po calow 18.

Masztу okrętowe także sosnowe, wysokości od sążni 18 do 24, a w cienkim końcu grubości od 20 do 24 calow.

Spiry albo poboczne maszty, wysokości od sążni 15 do 18, a w cienkim końcu grubości od 12 do 15 calow mieć maią.

Bale podobnież za granicę spuszczane powinny być dębowe szerokość ich wypada, podług szerokości dębu, grubość calow 4ry, długość naypospolitsza od 5 do 7 sążni.

Przy robocie balow, biią y klepki dębowe z mnieyszych sztuk drzewa, iedne oxeftowe, drugie pół-oxeftowe.

Lipy całkowite na snycerską robotę, y do handlu za granicę służą.

Włoſkich orzechow kloce, na oſady flint, y inne przednie roboty.

Bale z rożnego drzewa, robią ſię także bukowe, y lipowe grubości na calow 4 lub 5, dębowe, klonowe, grubości po calow 3, ſzerokości po calow 6.

Blaty nie tylko dębowe, ale y z rożnego być mogą drzewa, na poł cala grube. Brzoſty, y wiązy, grubości po połtora łokcia lub dwa przedaią ſię drogo na piaſty do koł, rownie y na drągi do karet.

Drzewo na obręcze zdatney kłody dębowey daie obręczy - - - 144.

Kłod więc 7, daie obręczy 1008, ktore po dwa tuziny w pęk ieden ſkładaią do przedania.

Kłody bukowe calow 4 w koſtkę obrabiane od 6 do 10 ſtop długości na roboty ſtolarſkie. Na opał zaś ścinaiąc drzewo, użyteczniey zawſze w ſążnie układaiąc piłą przecierać, proporcya wielości taka być może.

Drzewo grube ſtop 2 y poł, wyſokie ſtop 18, da klocow potartych, część czwartą ſążnia.

Drzewo grube ſtop 3 y poł, drugie ſtop 12, da ſążnia część trzecią.

Drzewo grube ſtop 4, wyſokie ſtop 21, da ſążnia części 3.

Drzewo grube ſtop 6, wyſokie ſtop 27, da ſążni 2.

Drzewo grube ſtop 7 y pół, wyſokie ſtop 35, da ſążni 3.

Jeśli ſążnie cięte z drzew cieńſzych miarkować ſię maią: ta onych ieſt proporcya:

Drzewa ſztuk 900, grubego na calow 10, wyſokiego ſtop 20, da drew ſążni 6.

Drzewa ſztuk 900, grubego na calow 13, wyſokiego ſtop 25, da drew ſążni 8, y gałęzi na węgle ſążni 5.

Drzewa ſztuk 900, grubego na calow 15, wyſokiego ſtop 30, da drew ſążni 12, y gałęzi na węgle ſążni 4.

Drzewa ſztuk 100, krzaczyſtego na budowlę zpuſzczonego, dadzą drzewa opałowego z wierzchołkow y gałęzi ſążni 10.

Z drzewa tyleż w gęſtwinie roſnącego z wierzchołkow y gałęzi, będzie ſążni 7.

Co do Drew na wiązki.

Z drzewa ſztuk 900, wyſokiego ſtop 20, może być wiązek - - - - 500.

Z drzewa ſztuk 900, wyſokiego ſtop 25, może być wiązek - - - - 700.

Z drzewa ſztuk 900, wyſokiego ſtop 30, może być wiązek - - - - 800.

o Sposobie palenia Węgli.

Węgle rożne do rożnych służące robot, iako to do kuchni, kuźnic, y topienia materyałow, gdy naypierwszą staią się do wszystkiey wygody potrzebą, naypilnieyszą też oraz w paleniu onych powinnyby ściągnąć zwierzchności attencyą, dotąd mało gdzie praktykowaną.

Palenie więc węgli potrzebuie dwoistey uwagi; pierwsza, żeby ta fabryka straty lasow nie czyniła, *2do*: żeby węgle dobre, trwałe y ogień gorący w sobie miały. Pierwsze więc koniecznie nastąpić musi, iak prędko te się tnie drzewo (iako to są: Sosny, Jodły, &c.) które z korzeni nieodmładzaiąc się obiecywać odrośnięcia podobnego dziedzicowi lasu niemogą, ale w lat 60, drugie rownie być nie może, iak prędko te do tego użyte zostaie drzewo, ktore z swoiey natury węgiel zły nie trwały, y ogień nie gorący daie, przyłączyć więc za potrzebną rzecz zdawało mi się, tu niektore w tey mierze w cudzych kraiach praktykowane obserwacye, a nayprzód.

Na węgle drzewo grubości calow 6, długości łokieć 1, lub połtora iest tylko zażywane. Stos więc drew szeroki łokci 4, wysoki łokci 2, długi łokieć 1 y poł, wydać

węgli powinien worow 4, w każdym rachuiąc funtow 125.

Z morga drzewa grubego na calow 6, węgli być może worow - - - - 180.

Z gałęzi iednego drzewa ſtarego być może worow - - - - - 3.

Z gałęzi 600, rożney ſtarości węgli być może worow - - - - 120.

Dębowe, bukowe, grabowe, iaſionowe, klonowe, węgle do kuchni ſą naylepſze, brzoſtowe, iaworowe, olſzowe, brzozowe, y z tarniny węgle, do rozpuſzczania kruſzcow, ſą naypożytecznieyſze, bo ogień maią naygorętſzy.

Z brzeziny węgle Konwiſarzom ſłużą.

Z wierzbiny, y liguſtru, do ſalitry robienia zażyte bywaią.

Generalnie zaś na wſzyſtkie te węgle, zażywaią ſię drzewa naygrubſze, iak 6 calow w okrągłości. Zbutwiałe y ſpruchniałe, cale na to nie ſą zdatne, gałęzie nawet z ſtarych drzew, ſkoro tę mieć wielkość będą, używane bywaią, zawſze poł-trzeciey ſtopy długości mieć maiące. Stos zaś 4 łokcie długi, a 2 łokcie wyſoki.

W Wrześniu y Październiku naylepiey węgle palić z wyſchłego drzewa, które ze 4 mieſiące w lecie ſchnąć powinno, a w zimie

naymniey 6 mieśięcy. Powſzechne ratowanie obrzucaią ieſzcze popiołem, lub wziętą ziemią z potłuczonemi węglami zmieſzaną, co do dobrego ich wypalenia pomaga.

Z drzew rożnych uczyniona węgli proba.

Koſz węgli trzymać powinien funtow 35. Proporcya umnieyſzenia węgli od drew ieſt: iak ieden do czterech.

Soſnowe y żywiczne wſzyſtkie drzewa, zażywane nigdy na węgle być nie powinny, dla nietrwałości ognia w podobnych węglach.

Dębina gdy wyznaczona zoſtaie na węgle, zaraz z podobnego drzewa kora w Maiu zdięta być powinna, ktòra rozdzierana całkowicie na bunty dzieli śię. Z drzewa dębowego na węgle wyznaczonego ſążni 6 bywa kory buntow 100, to tylko do uwagi należy: że chcąc bez ſzkody obdzierać z drzew kory, trzoda owiec oſobliwie z wiatrem być nie powinna o krokow 300, lub 400, albowiem przymiot bliſkości owiec ieſt ten, że kora od drzewa nie odſtaie, y owſzem zdaie śię, że przywre.

O ſpoſobie palenia Smoły.

Z pniow ſoſnowych y kłod zgniłych, w leśie ma być palona na dwor ſmoła. A że

piece nie ſą dla palenia iey równe, więc wydawſzy iedną na piec miarę, przytomnym wypalenia onego być ma Ober-Strażnik, żeby wiedział, wiele z każdego pieca wychodzić ma hołowników, w każdym zaś hołowniku ma być ſprawiedliwych garcy 10.

Przy takowey probie, ma pilnie ſtrzedz Ober-Strażnik, ażeby ſmolarz piec takowy, co go na probę robić będzie, nakładał dobrze łuczywą ſmolną y ſuchą, nie kładąc w niego kawałka zgniłego drzewa; zażywaią bowiem tego ſmolarze ſpoſobu, żeby mały okazać wychod ſmoły, białym y nieſmolnym nakładać piec drzewem; y tak nieprzezorną zwodzą zwierzchność: Co równie ma ſię rozumieć, y o dziegciarzach.

Stępki do Szkut nie mnieyſzą czynią z Laſow użyteczność.

Szkuta 20ſtka potrzebuie ſtępki o ſążniach 17.

Ditto 18ſtka potrzebuie ſtępki o ſążniach 15.

Ditto 16ſtka potrzebuie ſtępki o ſążniach 14.

Dubaſy 14ſtowe, 13ſtowe, 12ſtowe, ſtępki potrzebuią o ſążniach 11, 10, lub 9 mnieyſze do mnieyſzych ſtatkow, koz, kozek, &c.

Szkuta 20ſtka potrzebuie maſztu wyſokiego ſążni 13.
Ditto 18ſtka potrzebuie maſztu wyſokiego ſążni 12.
Ditto 16ſtka potrzebuie maſztu wyſokiego ſążni 11.
Dubas 14ſtowy potrzebuie maſztu wyſokiego ſążni 10.
Ditto 12ſtowy potrzebuie maſztu wyſokiego ſążni 9.
Ditto 10towy potrzebuie maſztu wyſokiego ſążni 9.
Kozy, kozki, galery, potrzebuią mnieyſzych.

Te więc wſzyſtkie z drzew użyteczności, gdy y na intratę obròcone być mogą, ſą ieſzcze y inne pomnieyſze z laſow pożytki, ktòre na handel ſłużyć mogą.

ARTYKUŁ IV.

O zyſkach z Laſow.

Dębina daie żołądź na ukarmienie świń.

Buczyna owoc na oley.

Drzewa fruktowe, gruſzki, iabłonie, śliwki, tarki, wiſznie, trześnie, na ròżne octy; iało-

wiec, iarzębina, kalina, bez, rodzą iagody zdatne na wódki, na octy, na powidła, y inne użyteczności ludziom służące, na lekarstwa, y ptasznikom na różne potrzeby ku wygodzie ludzkiey.

Orzechy laskowe oley daią wyśmienity.

Z orzechow włoskich farba dla stolarzow.

Drzewo szakłak na wysadzenie stolarskiey roboty.

Liście od drzew, iedne na farby, iako to olszowe, drugie na pastwę dla bydła, iako to w szczególności lipowe, brzozowe, a wszystkie wyśmienitą staią się rzeczą na gnoie do pól, y na zakład salitrzanego maydanu.

Soki brzozowe na octy y trunek dziwnie zdrowy, w Maiu.

Sok ciekący z iedliny, y modrzewow, terpetyną zwany, do wielu rzeczy lekarstw, pokostow, farb użyteczny.

Sosnina daie żywicę do pochodni, do smyczkow muzykantskich, do butelek zalania, do statkow wodnych wysmarowania, zalewania mostow &c.

Zywica iałowcowa na pokosty zdatna, y potrzeby lekarskie, pod imieniem Sanderaki, drogo się przedaie w aptekach.

Gąbka modrzewowa użyteczna na płynienie krwi, pod imieniem Agarycum, w aptekach drogo płacona.

Gąbka wierzbowa y z osiny, gospodarzom zdatna do ognia krzesania.

Jemioły rożne służą na lepy ptasznikom, dębowa ma lekarskie skutki.

Puch wierzby złotey na posłanie y prześcielanie zimowych sukien używaią, w cudzych kraiach przędziony, materye daie.

Z sitowia lasowego robią koszyki.

Korzenia smolne do robienia smoły służą, z chudszych onego części zażywana bywa do wysmarowania rzecznych statkow, y upustow przy młynach, zowie się pakowka, iako wyżey sposob palenia oney iest opisany.

Popioły do potażow z grabiny, olszyny, buczyny, leszczyny, na nic zdatney palą się, łuczywa także z tychże korzeni robią się.

Mech zebrany wysuszony, y w kule powiązany, do budowli przydatny, y ogrodnikom do przewożenia drzewek, y obkładania w ogrodzie roślin delikatnieyszych.

Z drzewa brzozowego, korę zwierzchnią dziegciarze obdzieraią na dziegieć, bez naruszenia miazgi, kora znowu odrasta w Maiu obdzieraiąc.

Mrowiſka daią kadzidło, miłe y zdrowe w zapachu ſwoim.

Jagody rożne, iako to: poziomki, maliny, porzyczki do ſmażenia na ſoki, y octy, z czernic ſok do farbowania, używa ſię.

Grzyby rożne, ſmarzdże w Maiu, rydze w Wrześniu, tartofle na wioſnę poſiłkuią rozchod kuchenny.

Zioła w laſach, kwiatki rożne, apteką dla zdrowia ludzkiego być mogą.

Ptaſtwa różne, iedne ku zabawie, drugie ku wygodzie wielorakiey ſłużące, rownie użyteczność ſwoią ludziom ukazuią.

Pruchna ſame nawet z drzew, grunta twarde pulchnemi czynią, y do zakładow inſpektow, tudzież do maydanow ſalitrzanych dziwnie potrzebne.

Y ta wiadomość Ober-Strażnikowi ieſt użyteczna, wiedzieć iakie do czego drzewa zażyte być powinny.

Do wyſadzenia więc drog publicznych zażywaią ſię dęby, topole, iawory, brzoſty, wiązy, iaſiony, klony, buczyna.

Na ulice pryncypalne mieyſkie y pałacowe, lipy, topole, kaſztany włoſkie, na partykularne drogi przez wſie, lub do ogrodow iarzębina, oſina, ſuchorzyna, czeremchy, iwina, morwy.

Po wſiach wierzby, y fruktowe drzewa.

Nad brzegami rzek, y grobel, wierzby, olchy, topole, morwy.

Nad kanałami, ſławami, y ſadzawkami, oraz y paſiekami, lipy, wiſznie, trześnie, y morwy, dla ryb y pſzczoł użyteczność przynoſzące.

Ogrody dzikie rożnym drzewem zaſadzone być powinny.

Zwierzyńce także podobnemi, oprocz ſoſen zwierzętom nieprzyiemnych.

Knieyki dla ptaſząt, kaliną, ſzakłakiem, bzem, iarzębiną, kruſzyną, złotąwierzbą, łoziną, leſzczyną, świdziną, klekuczką, hordowiną, czeremchą, y wilczym łykiem.

Drzew fruktowych naywiękſze zaſadzenie po laſach, do ſtaranności Ober-Strażnika, należeć będzie, do ktorych przeſadzenia rydel używany być nie powinien, tylko motyka, tę oſtrożność zachowuiąc ieſzcze, ażeby tak drzewo wſadzać, iak było obrocone, znacząc na nim pułnoc y południe.

ARTYKUŁ V.

Powſzechne ſłużby Ober-Strażnika powinności.

1mo. Strzedz ma, ażeby nikt z włościan, ani obywatelów nie ważył ſię nigdy nowin w laſach dobywać.

2do. Ci, którzy pokryiomu ſmołę, lub dziegieć palą, nigdzie cierpieni być nie maią.

3tio. Zbieranie ſuchych gałęzi ubòſtwu nie zbrania ſię, na które dzień ieden w tygodniu maią mieć wyznaczony, ſtrzedz tylko, ażeby żaden z ſiekierą nie wchodził Strażnicy powinni.

4to. Drzewo na palenie węglow w 6ciu zimowych mieſiącach zwiezione być ma, y ſkładane na mieyſcach nie dawno wyciętych, lub na polach bliſko laſu.

5to. W częściach pod wycięcie nie podpadaiących, co rok rewizya naſtąpić powinna dla zwiezienia wywrótów, ażeby przeſzkody nie czyniły innym rość maiącym drzewom.

6to. Karby u Strażnikow porządnie porobione być powinny, na rodzay każdego tego

drzewa, które się w działach wycina, y na ich wydatek, ci zaś wszyscy przysięgli być skarbowi maią, wspólnie się znosząc na obronę y straż lasow.

7mo. Koleyno obieżdżać Strażników, iest powinnością Ober-Strażnika, a wykonywać to tak o nie regularnych godzinach, ażeby nie przyzwyczaiać ich być gotowemi na iedną, przez co utrzyma ich zawsze w czułości swoich powinności, iak prędko o czasie obiażdżki iego wiedzieć pewnie nie będą.

8vo. Na rapport co sobota stawać Strażnicy powinni u Ober-Strażnika, z doniesieniem mu, ieżeli iaka szkoda w lesie nie stała się; ieżeli uszkodzenia iakiego w granicach nie masz; ieżeli szturmy drzew nie powywracały; y wiele, y iakich, ieżeli grabież iaka wzięta nie została, czego, y od kogo, y oraz iaki wydatek nastąpił z lasu, każdego tygodnia; co porządnie wszystko, wykonnotowano mieć Ober-Strażnik powinien u siebie, y na raporcie miesięcznym to wszystko donieść, równie, iako y o posłuszeństwie dla siebie, y dozorze Strażnikow, ażeby przestępny zaraz na raporcie mógł być ukarany.

9no. Po-

9no. Polować w lasach bez osobliwego mego na piśmie pozwolenia, wszystkim generalnie zabrania się, iako też y chłopom stawiać żelaza, sidła, sieci, zatrzaski, kłody, y wilcze iamy kopać. Postrzeżone w tey mierze u chłopow w domach żelaza, lub sidła, maią być zkonfiskowane, y do P. Gubernatora odniesione.

10mo. Od 15 Lutego do 1 Sierpnia, nikomu strzelać ptakow żadnych w łesie nie pozwalam, rownie iako y z psami polowania, od 1 Marca, do 1 Października. Ten zakaz y dla tych nawet służyć ma, ktorzy maią pozwolenie odemnie szczegolne polowania; nigdy albowiem te rozciągać się nie może na czasy wyżey zakazane. Siatki stawiać, poły, lub z ptakiem na kuropatwy, y inne ptaki polowania, generalnie wszystkim zabraniam, y w każdym czasie.

11mo. Z gniazd ptaszych, wybieranie iaiec, młodych zaiącow po ogrodach łowienie, rownemu iako y wyżey pod Artykułami 9tym y 10tym zakazowi podpada.

12mo. Broni żadney chłopom, y mieszczanom u siebie trzymać w domach gdy iest zabroniono, takowe przestępstwo gdy dopatrzone będzie od Ober-Strażnika y

Strażników, zkonfiſkowaną ſtrzelbę do Dworu oddawać obligowani zoſtaną.

13tio. Bębnienia w leſie, y hukiem, lub krzykiem wyſtraſzenia z laſu zwierząt naymocniey także zakazuie ſię, równie iako y pſow chowania po domach chłopſkich, y folwarkach Adminiſtratorom zdatnych do myśliwſtwa. — Co gdy zoſtanie od Ober-Strażnika poſtrzeżone, zaraz ma być na raporcie donieſionym.

14to. Regulament opału gruntowego, ieſt zawſze moią ręką podpiſany; do tego więc Ober-Strażnik ſtoſować ſię będzie powinien, z wydatkiem tygodniowym: oprócz czego nikt tey expenſy pomnożyć większą wielością nigdzie mocy nie ma.

15to. Cegielnia y browar, że maią także pewny zamiar odemnie wyznaczony, wielości ſwoiego rozchodu, ſtrzedz będzie Ober-Strażnik, ażeby ſię zadoſyć woli moiey ſtało, żeby nikt więcey nic nie brał, nad to co ma ſobie wyznaczonego.

16to. Regeſtr porządnie powinien Ober-Strażnik zapiſywać po imieniu, y wſi, którzy chłopi odwodzą ſwoie powinne łążnie; dla tego, ażeby wiedzieć przy końcu roku, czy wſzyſcy tey powinności zadoſyć uczynili.

17mo. Zawſze o Swiętym Michale będzie generalna czyniona przezemnie dyſpozycya całey expenſy laſu, od Października do oſtatnich dni Lutego naſtąpić maiącey: a gdy ſię znaydować nie będę, regeſtr potrzebney expenſy laſu przeſłać Ober-Strażnik do mnie ieſt obligowany, gdzie ſię na ow czas znaydować będę.

18vo. Przy trzebieniu nawet laſow na pola dworſkie, dopatrzy Ober-Strażnik, y tam być powinien, ażeby ten porządek drzew gatunkowania tak był zachowany, (iako ſię wyżey rzekło) przy cięciu działow z dozorem, ażeby pniow wielkich w roli nie zoſtawiano, ażeby młode drzewka nie ścinane, ale z korzeniem były wyrywane, ſtarſze po wycięciu wierzchow, y obkopaniu około, wyważone zoſtawały, naygrubſzego drzewa pnie korczowką regularną wykopywane były. Dziczki fruktowe y iarzębiny oſtrożnie do przeſadzania z korzeniem wyięte, y na iedno mieyſce ſkładane zoſtawały. Dębiny, iedliny, ſoſnina, tak młoda iako y zdatna na budowlą, ażeby nie były, na ſążnie y opał wraz z innemi cięte, ale zoſtawiane w ſwoim mieyſcu, y ucaleniu, do czaſu zażycia ich potrzeby, zachowuiąc to zawſze,

ażeby póki tylko karczowanie pól dworskich robić się będzie, z tych mieysc expens na opał po folwarkach zastąpiona była, nie tykaiąc nigdy ułożonych sążniow. Zła więc w tey mierze, y nie podług przepisow niedbała robota, niedopatrzności Ober-Strażnika przepisana będzie, y naganę swoią znaydzie.

19no. Rzemieślnicy różni z miasta, iako to: kołodzieie, stelmasi, rzeszotnicy, bednarze, węglarze, smolarze, dziegciarze, żadnego do lasu wstępu mieć nigdy nie powinni, pod surowym zakazuię warunkiem.

20mo. Blisko bud y budynkow Strażnikow, wilcze iamy porządnie być maią porobione, a drugie pod wsiami na przechodach, a co wpadnie lisow, lub wilkow, do skarbu oddawano być ma; a z ta z tych zwierząt skòra, dostawać się będzie temu, ktòry pięć skòr z podobnych zwierząt przyniesie.

21mo. Grabieże zdarzone oddawane być maią od Strażnikow Ober-Strażnikowi, ktòry ma im dawać na to kwity, z wyrażeniem iaka grabież nastąpiła, y od kogo; oczym wzaiemnie ma raportować Ober-Strażnik na Sessyi pierwszey tygodnio-

wey, ſam nigdy nie maiąc mocy żadney grabieży wracać, bez wiedzy moiey.

Za każdą grabież złoty ieden Strażnikom nadgrody, co iey dopatrzą, wyznaczam; każdy więc taką grabież przynoſzący Strażnik, nieodwłocznie zapłacony być ma, a Ober-Strażnikowi połowa zaiętey grabieży doſtawać ſię będzie.

22do. Zaleca ſię czułey dbałości Ober-Strażnika, ażeby na raportach tygodniowych ſwoich, kwity pod datami porządnie w kſiążkę Strażnikom zapiſywał, y ſobie rewerſalnie żeby też kwity miał adnotowane, dla pokazania na raportach mieſięcznych mnie, lub w niebytności moiey P. Gubernatorowi.

23tio. Zywica, grzyby, rydze, orzechy, ſoki brzozowe, klonowe, iodłowe, ſoſnowe, y wſzyſtkie frukta y iagody, iakie ſię w leſie zbiorą, takie odnieſione do ſkarbu być maią.

24to. Cena drzewa ze pnia, tu ſię łączy, ale nie dla tego, żeby użyta być kiedykolwiek ſamowładnie od Ober-Strażnika miała, lecz ſzczególnie żeby była wiadomość ceny w czaſie, gdyby kiedykolwiek moia właſna, na przedanie naſtępowała dyſpozycya.

25to. Przy końcu roku to ieſt: przy zamknięciu laſow kwity wſzyſtkie pod datami ułożone oddać ma Ober-Strażnik, tak moie, Gubernatorſkie, iako dozorcy fabryk, na potrzebę tartaku, dozorcy hamerni na węgle odbierane, y od tych wſzyſtkich, ktòrzykolwiek mieli wyznaczoną do laſow expens.

Ten więc cały porządek laſow, y powinności Ober-Strażnika, gdy ſię iego exekucyi podaie, zapewnionym go mieć ſkarb chce, o niezawodney wuzięczności za wierne, życzliwe, y pilne urzędu iego ſprawowanie.

ARTYKUŁ VI.

Opiſanie powinności Strażnikow.

Strażnik przyſięgły na wierność Bogu y ſkarbowi, zachowywać ſię ma w trzeźwości, pilności, y poſłuſzeńſtwie, doglądaiąc tak ſzczerze laſow, żeby naymnieyſza w nich ſzkoda nie była.

Jeden drugiemu ma być na pomocy, a nayſzczegòlniey ſtrzedz tych wydziałow, które

pod wycięcia dyſpozycyą podpadną. ażeby w nich podług rozporządzenia Ober - Strażnika, drzew gatunkowanie iak nayłepiey zachowane było.

Wiadomy być powinien Strażnik granie laſowych, nie tylko ſwoich, ale y innych kwater, dla oſtrzeżenia ieden drugiego o całości laſow: albowiem którenbykolwiek widział ſzkodę iaką, lub z ludzi obcych pełnioną, lub też przez którego niecnotliwego Strażnika, a znać o niey ſkarbowi nie dał, rokiem kaydan karany zoſtanie.

Co dzień obchodzić Strażnik powinien z przezornością kwatery ſwoie w laſach wydzielone, przechodząc w poprzek y wzdłuż, oſobliwie miarkuiąc porę, czas, y mieyſce nayſpoſobnieyſze do ſzkody czynienia; wręc naybardziey w te czaſy pilnować należy, a złapawſzy złodzieia, zagrabić go powinien, do zwierzchności oddać, y wziąć złoty ieden nadgrody ſobie od ſkarbu uſtanowioney, za cnotliwe ſwoiey funkcyi ſprawowanie.

Zaden Strażnik, przekupnią, przyiaźnią, ani datkiem od nikogo uwódzić ſię nie ma, ale przytomną maiąc ſwoią przyſięgę, tę dochowywać wiernie, poczciwie, y bogoboynie Bogu y ſkarbowi powinien, donoſząc regularnie zwierzchności o każdey ſzkodzie. —

Grabież zaś Ober-Strażnikowi oddaiąc, upomnieć się o kwit od niego na piśmie powinien, y ten na pierwszey Guberniowey Sessyi prezentować równie, iako y karby wydatku drzewa miesięcznego, lub w lasach, na iakie potrzeby obdzielonego.

Ognia podróżnym wzniecać, z lulkami po lesie chodzić, pożary dzieciom y pastuchom zakładać, wici, y powrozy z kory kręcić, węgle, smołę, y dziegieć palić, soki z drzew wypuszczać, z iak naywiększą maią strzedz pilnością; bo te rzeczy zdarzone, skoro nie pilność Strażnika ukażą, karę dworską ściągną rocznemi kaydami y plag 50.

Przy układaniu drew sążniowych strzedz maią, ażeby miara w nich zupełna zachowana była, y żeby nie z łupanego drzewa, ale z okrągłakow układane zostały.

Zywica, grzyby, rydze, orzechy, soki brzozowe y klonowe, różne frukta y iagody, od Strażnikow zbierane być maią, y Dworowi odnoszone.

Jamy na wilki y lisy przy swoich domach y budach porządnie mieć wykopane Strażnicy powinni; a co wpadnie zwierza, odnoszono dworowi być ma, z których piąty zwierz w nadgrodę ich dozoru oddawany im będzie.

Rów że ma być wykopany około każdego lasu przy granicy, według szerokości y głębokości w dyspozycyi Ober-Strażnika wyznaczony, gdy więc takowy będzie od którego Strażnika robiony, za każden sążeń 6 groszy zapłaty dostanie.

Żadnemu Strażnikowi chować bydła nie pozwala się, ani chowania psow zdatnych do polowania, szczegòlnie chyba kondlow, dla obrony swoiey y lasu.

Kosić trawy po lesie, dobywać pola Strażnikom pod naywiększą karą zabrania się: szczegòlnie używaiąc tego placu, ktòren mu od zwierzchności skarbowey wyznaczonym będzie.

Przysięga Strażnikow.

Ja NN. przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu w Tróycy Swiętey Jedynemu, iako lasu wiernie y pilnie strzedz będę, szkody żadney nie dopuszczę, datkiem, obietnicą, ani sam przez siebie, ani przez żonę, dzieci, y przyiacioł, uwodzić się nie dam, co obaczę z krzywdą skarbu, donieść nie opuszczę, y wszystkie przykazy, iak naypilniey zachowam. Tak mi Panie Boże dopomoż.

TAXA

Do przedaży Drzewa służąca, ieżeliby te być miało kiedy przedawanym.

Sztuki.			
1	Sosna na bortnice - - -	zł.	30. —
1	— na ławy do szkut -	zł.	20. —
1	— na tarcice po sążni 5, a w końcu calow 14 - -	zł.	4. —
1	— na budowle w sążni 5, a w końcu cali 12 - -	zł.	3. —
1	— z zarośli na brusy, lub do budowli - - -	zł.	2. —
1	— na krokwie w sążni 5 -	zł.	2. —
1	— w sążni 3, calow 12 -	zł.	1. —
1	— sucha z pnia - - -	zł.	2. —
1	Jodła na cembraty - -	zł.	4. —
1	— na gonty y tarcice -	zł.	2. —
1	— od sążni 5, calow 12 -	zł.	1. —
1	— od sążni 4, calow 8, na krokwie - - - -	gr.	20.
1	— sucha z pnia - -	zł.	1. —
1	Kopa żerdzi iodłowych -	zł.	10. —
1	— tykow iodłowych na chmiel	zł.	2. —
1	Wòz kołow iodłowych - -	gr.	20.

Sztuki.

1 Osina większa na koryto - zł. 2. —
1 — mnieysza na niecki - zł. 1. gr. 15.
1 Klon na sążni 5, calow 18 - zł. 3. —
1 — na sążni 4, calow 10 - zł. 2. —
1 Wòz kloniny drobney - zł. 1. gr. 8.
1 Jasion na sążni 6, calow 18 - zł. 4. —
1 — na sążni 4, calow 12 - zł. 3. —
1 Brzost na sążni 5, calow 12 - zł. 4. —
1 — na sążni 4, calow 10 - zł. 3. —
1 Grab na sążni 5, calow 12 - zł. 4. —
1 — na sążni 4, calow 10 - zł. 3. —
1 Olcha na sążni 6, calow 15 - zł. 2. —
1 — na sążni 5, calow 12 zł. 1. gr. 15.
1 Kopa żerdzi osikowych, lub olszowych - - - - zł. 6. —
1 Kopa łat osikowych, lub olszowych - - - - zł. 3. —
1 Wòz żerdzi osikowych, lub olszowych - - - - zł. 1. —
1 Wòz tykow osikowych, lub olszowych - - - - gr. 20.
1 Wòz kołow osikowych, lub olszowych - - - - gr. 15.
1 Wòz chrustu łozowego - - gr. 8.
1 Wòz obręczy laskowych większych - - - - zł. 1. gr. 8.
1 Wòz obręczy laskowych mnieyszych - - - - - zł. 1. —

Sztuki.					
1	Kopa obręczy na czopy	zł.	15.	—
1	Kopa płozow do ſań	zł.	30.	—
1	Brzoza na piaſty, lub na płachy	zł.	2.	—
1	Słup z leży od ſążni 2	gr.	15.	
1	Ul na pſzczoły	zł.	1.	—
1	Wòz łuczywa ſmolnego	zł.	1.	—
1	Wòz drew olſzowych ſuchych	gr.	10.	
1	Wòz drew ſoſnowych z leżakow	gr.	10.	
1	Wòz drew olſzowych, lub brzozowych z pnia	gr.	15.	
1	Kopa dranic z leżakow	zł.	1.	—
1	Kopa gontow	gr.	10.	
1	Od drzewa na iedną parę kół	zł.	1.	—
1	Od drzewa na ieden wòz proſty	zł.	2.	—
1	Wierzch drzewa wielkiego	gr.	15.	

ARTYKUŁ VII.

Opiſanie użytku różnych Drzew Kraiowych.

Pierwſzey wielkości Drzewo.

Buk. (*po łacinie Fagus.*) Wielkie, piękne, dorodne, y mocne drzewo, nie mieſzaiące ſię w leſie poſpolicie z innych drzew rodzaiem. Trwa lat kilkaſet w leſie, zdro-

we, gdy ieſt ſuche, łatwo ſię wzdłuż pada, dla tego ciężkie ieſt do ſpuſzczania w mieyſcach kamieniſtych. Na wyſadzenie dròg zdatne, y na mieyſca cienia potrzebne, bo robactwo liściu iego nie ſzkodzą. Czołna drążą w wielkich klocach tego drzewa, na rzekach niektòrych. Na poiazdy okrętowe y fliſowſkie, na rudle ſternicze bywa zażywane. Drągi mocne do karet, dzwona u kół z niego bywaią robione. Lawety do armat, ktòre w wilgotnych mieyſcach poſtawione, dłużey iak inne drzewa trwaią. Stolarzom na ſtołki, łóżka, ſtoły, mianowicie w mieyſcach gdzie ſtół myty często białym być trwale powinien. Tokarzom do wielu robot, ſzewcom na trwałe korki, powſzechnie bywa zdatne. Na opał ogień z niego trwały, y wielość daie węgli. — Frukt daie oley orzechowemu podobny, wiele iednak iedząc, głowy zawròt ſprawuie; powiadaią iednak, że przeſmażony z ſkòrką chleba, traci ten ſwóy zły przymiot. Wieprze temi fruktami mocno ſię tuczą, w ieſieni zbieranemi z nich orzeſzkami y przez zimę w ſuchym piaſku zachowanemi zaſiewaią ſię na wioſnę laſy, gleiowaty grunt łubią, głęboko ſiać ich nie trzeba, tylko broną przywlec.

Brzost. (*Ulmus.*) Drzewo piękne y użyteczne, do tego wſzyſtkiego gdzie mocy trzeba. Z niego więc robią praſsy, pompy, rury do wòd, na ſtelmaſkie y kołodzieyſkie roboty do wſzyſtkiego użyte zoſtaie, na ſtolarſkie zaś nie ieſt zdatne, bo ſię ſkręca, y częſtokroć od robactwa bywa toczone, dla czego y na budowle nie dobre. Pomnaża ſię z latorośli, y przez zaſianie, zaraz tym naſieniem, które opada, ieſzcze przed zimą, zaraz na wioſnę wſchodzi, a ſłomą lub liściami gdy weſzłe drzewka od upałow ſłonecznych ochronione zoſtaną, daią wielorakie y oſobliwſze brzoſtow rodzaie: w pulchney ſuchey ziemi lubi być zaſiany.

Czeremcha. (*Frangula.*) Piękne wyſokie y dorodne drzewo: iednak lekkość y kruchość tego drzewa nie do wielu rzeczy robi go zdatnym. Do prochu robienia zażywaią go. Jagody ptaſtwo nęci do mieyſc tych, w ktòrych te drzewa ſą zaſadzone. Kóra mocno laxuie y womity ſprawuie, wiązki na opał kominow, robią z niego w cudzych kraiach dla obfitości węgla, lubi grunt gliniaſty y wilgotny, z latorośli odięte od korzenia, pomnaża ſię y z naſienia.

CZEREŚNIA. (*Cerasus major.*) Wielkie piękne y dorodne drzewo, gęste, twarde czerwoniawe, y mocne daie się przednie polerować, dla tego od stolarzow y tokarzow, mocno do wszystkich robot używane. — Tarcice więc z niego potarte, kosztowne są w przedaży, z łatwością gniie dla żołn, ktòre dziubać go lubią, y dziurą przez nich wydrążoną, z deszczow woda raz zaciekła, do zgniłości całego drzewa iest przyczyną. Pòki iednak cokolwiek ma w sobie kory, nie usycha cale, ziemia każda iest mu zdatna. Ulice tym drzewem zasadzone, piękny widok czynią, iagody z niego na wiele chorob staią się lekarstwem, y do wielu użycia w gospodarstwie służą, przyiemny, smaczny, y zdrowy dawaiąc owoc. Z latorośli pomnaża się, byle tylko zaraz w ziemię wsadzone były, skoro są od drzewa odięte, sieią też y pestki, w ziemi pulchney inspektowey.

DĄB. (*Quercus.*) Naywiększe, naymocnieysze, y nayużytecznieysze drzewo: żaden rzemieślnik, żaden warsztat bez niego obeyść się nie może. Okręty, młyny, śluze, hamernie, potrzebuią go. Belki, klepki, z niego biią. Kora garbarzom y ogrodnikom potrzebna. Sieci umalowane nią dłu-

żey trwaią. Zołądź do wielu rzeczy służy. Z gałęzi palone węgle są naypożyteczniey-sze. Cieśle, bednarze, stolarze, tokarze, węglarze, ustawicznie do robot potrzebnią go. Ulice, zwierzyńce niemi usadzone, piękny widok czynią. Lat kilka zatopione w wodzie, do Hebanu staie się podobnym. W aptekach drzewo dębowe, liście, y frukt iego, do wielu lekarstw użyte bywa. Pomnażaią się dęby przez zasianie żołędzi, które w piasku zachowane być maią całą zimę, a na wiosnę posiane, odgrzebywać tylko ich trzeba w Styczniu; ieżeli obaczą się suche, y latorośli nie wypuszczaiące, na ten czas polać trochę trzeba piasek, w którym leżą. Z mieysc gorzystych dęby są mocnieysze a kruchsze z ziziny.

Deren. (*Cornus.*) Wysokie drzewo, ale rzadko grube znalezione bywa, gęsto bardzo zarasta, dla tego na gabinety y szpalery ogrodowe dla chłodu y cienia od niego dawane szczególniey użyteczne. Twardość tego drzewa daie go używać na wszystkie rzemieślnikow naczyń osady. Szczeble do drabin, osie do karet, dla mocy y pewności nie złamania szacowne są. Dla prostości gałęzi, laski piękne z niego robione bywaią. Owoc smaczny, trunek z niego robiony ieſt

iest dobry. Na wysadzenie ulic, te drzewo iest ozdobne, dla okrytych bardzo pięknych z wierzchu koron. Z łatwością sam się pomnaża przez latorośle, y przez zasianie fruktow.

Głog. (*Spinosa Sylvestris.*) Dorodne piękne drzewo, ktòre zapachem swoich kwiatow w Maiu, a w iesieni ozdobnością swoich fruktow, y przynętą dla ptastwa ròżnego iest szacowne. Zywe płoty z niego bywaią robione. Wapniarze zażywaią tego drzewa na palenie wapna, dla ognia iak mniemaią trwalszego y gorętszego. Pomnaża się z latorośli, y przez zasiewanie: gdyby iednak kto chciał użyć na płoty żywe, trzebaby śrzodkiem zasiewać ianowiec, po między dwòma zasiewami głogu, ażeby ten osłaniał od słońca wschody młode głogu, nie lubiące upałow.

Jasion. (*Fraxinus Excelsior.*) Proste y wysokie drzewo, prosto w gòrę rosnące, giętkie, póki tylko ma w sobie soku. Od stelmachow używane bywa na drągi do wszelkich powozow robią z niego drabiny, osady, do naczyń rzemieślniczych, stołki, y inne grubsze stolarskiey roboty sztuki, na cieńkie iednak nie zda się, bo się skręca, choćby naysuchsze zażyte było. — Nay-

trwardſze drzewa do powozow z tych maią być iaſionow wybrane. Które w laſach gęſtych roſną: bo te które oſobno, kruchſze ſą, na żadną budowę być te drzewo nie może, bo robactwo zwykło go toczyć, to ſię ma rozumieć y o liściach, na ktòrych zwykli oſiadać muchy *cantarides* zwane, y ſmrodem ſwoim ſmrodliwym zarażać te ulice, lub mieyſce, które oſadzone iaſionami zoſtaie. Dla tego koło domow ſadzić zwyczaynych iaſionow ſtrzegą ſię, chyba te, co kwiat maią, bo ten rodzay, od tych much zarażony nie bywa. Kora y drzewo do lekarſtw w aptekach ieſt używa: powiadaią, że kto prątkow z tego drzewa do wykałania zębow używa, od bolu ich uwolnionym zoſtaie. Dawni Autorowie piſzą: że węże y inne ziadliwe beſtye, pod cieniem liści iaſionowych znaydować ſię nigdy nie mogą. — W ieſieni zebrane naſienie, y zachowane w piaſku przez zimę, zdatne będzie do zaſiania w Marcu, lubi grunt nie zbyt ſuchy.

JODŁA. (*Abies.*) Piękne bardzo y zdatne na wſzyſtko kraiowe drzewo, budowa z niego naylepſza, iuż to na ściany, belki, dyle, y ròżne tarcice &c. Maſztowina z niego ſię robi do małych ſtatkow. Muzykanci

do rożnych inſtrumentow roboty, zażywaią go. W ogrodach w ulicach zaſadzone bywaią, dla tego naywięcey, ie y w zimie zieloność ſwoią zachowuie. Żywica z niego ciekąca drogo ſię przedaie pod imieniem Terpetyny, grunt lubi piaſkowo-tłuſty. — Zaſiewaią ſię temi drzewami laſy, mieſzaiąc naſienie z owſem, ażeby tak prędko od wiatru porywane nie zoſtawało.

JAWOR. (*Plantanus.*) Piękne wyſokie drzewo do wſzelkiey ſtolarſkiey, ſtelmaſkiey, y tokarſkie roboty zdatne, drogi y ulice nim zaſadzone, piękny daią widok, z łatwością pomnaża ſię z latorośli y naſienia.

IWINA. Dorodne drzewo, miękkie y czerwonawe, koſzykarze na prątki do koſzykow używaią go, daie ſię przeſadzać z łatwością, mokry grunt lubi.

KASZTAN. (*Hippocaſtanum.*) Piękne dorodne y ozdobne drzewo, do niczego nie zdatne dla ſwoiey miękkości, na wilgoci prędko gniie, ſzczególna więc użyteczność iego ieſt z kaſztanow, z których krochmal na wiele rzeczy ieſt zdatnym, nie mniey iako y popioł, z tego drzewa palony. Owce kaſztanami temi żywią ſię chciwie, iako też y krowy, dla ktorych pokarm ten, nie ieſt ſzkodliwy. Do wyſadzenia ulic, nie po-

winienby być użyty, bo w Maiu od chrząszczow y liszek z liści, często ogołoconym zostaie. Spoczynek oraz pod tym drzewem, nie zawsze iest dobry, w czas opadaiących kasztanow, ktòre na głowę padaiąc, przypadki złe zrobić mogą; szczegòlnie więc zasadzaią się wiosenne promenady, gęsto dla pięknego widoku, albo w ogrodach, także obszernieysze y wolne od publicznych przechodow mieysca, napełniaią niemi.

Lotus. (*Celtis.*) Zagraniczne drzewo, z łatwością u nas przyimuie się, y w gruncie zimuiące, piękne y dorodne drzewo, osobliwie rzadkie dla swoiey giętkości, z ktòrego drągi do powozow tak uginaią się, y taką lekkość czynią, iakby na ressorach były, ròwnaiąc się do rogu wielorybiego: dla tego laski, stęple do fuzyi, wętki, bicze stangreckie, z niego robią, y to wszystko, co giętkości potrzebuie. Frukt iego ptaszki lubią, ozdobne iest na zasadzenie ulic, z łatwością wschodzi, zasiane gdy zostaie w tłusto-wilgotney ziemi.

Lipa. (*Tylia.*) Wysokie y ozdobne drzewo, białe, lekkie y miętkie, na wszystkie roboty snycerskie zdatne. Robactwo nigdy go nie toczy. Tokarze, stolarze czasem, na lekkie

roboty używaią go. Kora iego na wici, bardzo ſię drogo przedaie: dla tego po ścięciu lipy w wodzie kłaść ią trzeba, ażeby kora od niey odſtała. Liście chciwie iedzone od bydła zoſtaie, dla tego laſy lipowe ſtrzeżone być maią, ażeby paſtwiſka w nich nigdy nie pozwalać. Przy paſiekach zaſadzenie lip koniecznie potrzebne, bo te ſzczegòlną pſzczołom daią do ich roboty miodu pomoc. Kwiat lipowy iak harbata używany, wſzyſtkie ſłaboſci mozgu y głowy leczy, używany ieſt y na wſzelką chorobę, z znaczną pomocą. Frukt y liście, nie mniey zażyte w aptekach doſtawaią na ròżne choroby. Po ścięciu dużey przy ziemi lipy, korzeń ſkoro przykryty ziemią zaraz będzie, puści wiele latorośli, ktòre dadzą mnòſtwo drzew młodych y mocnych, do przeſadzenia lubią ziemię tłuſtą piaſkowatą.

Modrzew. (*Larix.*) Dorodne drzewo tłuſte, żywicą napełnione, y dla tego do budowli bardzo zdatne, bo przez operacye ſłońca, gdy ta na wierzch wyciągniona zoſtaie, robi ſię z niey na kſztałt pokoſtu, ktòry nie dopuſzcza, ani pſuć ſię drzewu, ani wiatrom przeyścia nie daie. Do czego ſoſnowe drzewo bywa użyte, do tego y modrew,

oprócz masztowiny, na którą nie ieſt zdatnym. Żywica z niego płynąca, ieſt także terpetyną zwaną, zażywana na różne w aptekach lekarſtwa. Gąbka iego pod imieniem zwana *Agaricum*, na płynącey krwi zatamowanie, na przecięcie nie oſtróżnie arteryi ſzczególnym ieſt lekarſtwem. Zaſiewaią ſię modrzewy, tak iak ſoſny, lub jodły z naſienia w ſzyſzkach będącego.

ORZECH WŁOSKI. (*Nux Juglans.*) Piękne, dorodne y użyteczne drzewo, ale na tęgie zimy u nas nie trwałe, ani w laſach naſzych poſpolicie znayduiące ſię. Dobre ieſt na śruby, rudle okrętowe, karety y wſzyſtkie ſtolarſkie roboty, a na oſadę ſtrzelby ſzczególniey potrzebne. Orzechy dawaią wyborny oley, wodkę z nich pędzą, ſmażą w cukrze, y ſurowe iedzą. Z liściami przegotowana woda, ſzerści dopomaga roſnąć na koniach, broni ich od bąkow y much, leczy parchy, gdy gąbką umoczoną ścierane będą. Farba na drzewo robi ſię z łupin orzechowych, bardzo dobra, y od ſtolarzow użyta. Pomnożone inaczey te drzewo być nie może, tylko przez zaſianie. Ulice piękneby z niego były, gdyby zima każda wytrwać im pozwoliła.

Osina. (*Tremula.*) Drzewo dorodne, ale na nic nie zdatne, zbyt ieſt miękkie, robią z niego drewniane rożne naczynia, iako to: miſki, niecki, &c. w każdym gruncie z łatwością rośnie, zcięte raz nigdy ſię nie odmładza, tak iak wierzba z ok pomnaża ſię.

Olszyna. (*Alnus.*) Piękne wodne drzewo, rośnie w każdym mokrym gruncie ieſt lekkie, koloru czerwonego, y do roboty łatwe. Pale bite z niego pod moſty, groble tak trwałe, iak y dębowe. Na ſtołki, ſtoliki, drabiny, używane od ſtolarzy, którzy dawaią mu iaki chcą kolor. Stelmaſi potrzebuią go także, paſztetnicy, piekarze, hutnicy, do piecow ſwoich, radzi go maią na opał. Kapeluſznicy y farbiarze, kory iego używaią na farbowanie czarno, powroźnicy potrzebuią iey na powrozy do ſtudzien, w rudniach węgle z 10-letney olſzyny nayſporſze ſądzą do roboty, na ſłodów ſuſzenie, na opał kominow nayzdatnieyſze. Liście farbuią żołte w wodzie gotowane, y ogrody nią zkrapiane od liſzek kapuſtę zachowuią, do aptek kwiat, liście, y kora, zażyte bywaią. Podkrzeſywaią ſię olchy, co lat dziewięć, z ktorych gałęzi, opał zawſze łatwy, tey tylko attencyi potrzebuie, ażeby zadzierow nie robić, ani

w koronie nie tykać gałęzi pryncypalnych śrzodkowych, mnoży się z ok.

Suchorzyna. (*Populus alba.*) Wysokie y piękne drzewo, zdatne na zasadzenie dròg, podkrzesywane gdy bywaią, w czas gdy gałęzie na trzy palce grube są, rosną w gòrę bardzo sporo, byle zadzierow nie robić, na łaty zdatne iest, bo będąc miękkie, gontarze się nie psuią. Snycerze zażywaią tego drzewa iak lipiny, na opał nie zdatne; z pęczkow liści iego, robi się maść topolowa na wiele rzeczy zdatna. Z latorośli z łatwością przyimuie się.

Sosna. (*Pinus.*) Wielkie y użyteczne drzewo, na wszystkie do budowania okrętow potrzeby. Maszty do naywiększych z tego drzewa są brane, na budowlę szczegòlniey zażyte. Stępki do szkut, łaty, belki, tarcice, młyny, szkuty, tego drzewa potrzebuią, które żeby było w swoiey mocy, lat 60, lub 80 potrzebuie. Kora iego utłuczona tak iest użyteczna, iak dębowa. Pień y korzeń daią smołę. Żywica pod imieniem terpenteny do wielu rzeczy przydatna, ktòra dopiero w lat 25 cieć zaczyna; same się zasiewaią. Gdyby zaś kto ich chciał zasiewać, w Listopadzie y Grudniu robić to powinien: przesadzone rzadko się przyimuią,

atoli w Lipcu y Sierpniu gdy to się robi, łatwiey się udaie, strzedz tylko trzeba, żeby środkowego nie naruszać korzenia.

SWIRK. (*Epicias.*) Tego drzewa przymiot iest taki, iak y sosny, oprócz że na maszty używany nie bywa.

TOPOLA. (*Populus nigra.*) Piękne, mocne y ozdobne wodne drzewo, w swoiey naturze y użyteczności do suchorzyny zupełnie podobne. Włoska topola, tenże sam ma przymiot, co 9 lat podkrzesuie się tak, iak olszyna, y tak się pomnaża iak ona.

WIERZBA. (*Salix alba.*) Piękne, wysokie, wodne drzewo, żadne pożytecznieysze nie iest na opał wsiow, bo prędko rośnie, y co 3ci rok obcinane korony być mogą. Ogień daie mocny y żywy: do zasadzenia wierzbowego lasu, zimą laski przygotować się powinny po 5 łokci wysokie, które końcami w wodzie do wiosny wsadzone być maią: na końcu zaś Kwietnia, zkiełzem przyciąwszy końce, też same, co w wodzie byli, y w dziurach przygotowanych odległych po stop 9 sadzą się, wprzód te dziury robiąc innym kołem głębokie na łokieć, w które potym sadzą się wzwyż wyrażone wierzbowe koły.

Wiąz. (*Orme Tortillan.*) Te drzewo we wſzyſtkim podobne do brzoſtu, gdziekolwiek tęgiego, y nie ſzczepaiącego ſię potrzeba drzewa, tam wiąz, lub brzoſt ieſt zażyty. Drżeń iego tak ieſt twardy, że ſtelmaſi na głowę do kół wybieraią tey wielkości, iakiey trzeba, y na ten czas podwòynie drożey, to ſię koła płacą. Dzwona do kół, wiązowe lub brzóſtowe ſą naylepſze. Praſsy, pompy, rury, niektòre do młynow ſztuki z niego robione, bywaią naymocnieyſze, pomnaża ſię tak, iak brzoſt.

Drugiey wielkości Drzewa.

Akacia. (*Robinia.*) Drzewo zagraniczne, tu u nas pomnażaiące ſię, rośnie bardzo ſporo y gęſto, liście y groſzek dla koni y krow miłą ieſt ſtrawą, którym ſię bydło bardzo tuczy, a w krowach mleko pomnaża. Drób oraz wykarmiony być nim może, powiadaią, że w czaſy głodnieyſze ten groſzek ſłużył, y na mąkę na chleb, zdrowy dla ludzi uboższych.

Bez. (*Sambucus.*) Na płoty żywe drzewko zażywane, y na okrążenie mieyſc od bydła ſtrzeżonych. Zapach bowiem tych liści oddala bydło, ſy od zepſucia tych mieyſc broni, korzenie ſtarych drzew bardzo twarde, żołtawe, do wielu robot tokarzom y grzebieniarzom zdatne, robią z niego poſpolicie łokcie, iako z naytrwalſzego drzewa. W ogrodach koło domów, y w dzikich promenadach zaſadzać go trzeba: bo raz, że rożne ptaſzki na frukt ſwóy zanęca, ale też y daie do lekarſtw wiele użyteczności. Kwiat, y powidła z iagod na wielorakie ſłużą choroby. Zaſadzenie iego łatwe, bo przez oka, y przez latorośli przyimuie ſię, y przez zaſianie oraz pomnożone bywa.

Brzoza. (*Betula.*) Piękne y ozdobne drzewo, białe y lekkie, póki młode giętkie, ſzczególniey na obręcze używane, do wielkich kuff. Na opał do kominow bardzo dobre, choć ogień iego nie trwały. Rózgi na miotły zdatne, z korzeni robią ładne różne rzeczy tokarze y ſtolarze, ſtelmaſi do kół używaią go, dziegieć z kory bywa palony, w Maiu ſok ciekący zdrowy ieſt do picia, y użyteczny na octy. Zaſiewa ſię ſama, w leſie wyżey rośnie, iak gdy ſama zoſtaie na polu.

GRAB. (*Carpinus.*) Piękne twarde drzewo, do ogrodow zasadzania, y na szpalery zdatne. Stelmasi szczególniey go zażywaią na osie y płozy, a tokarze na szruby do pras naywiększych, z racyi iego mocy, ogień z niego dobry, sam się zasiewa, y z łatwością wschodzi, grunt każdy iest mu przydatny.

GRUSZKA. (*Pyrus.*) Piękne y użyteczne drzewo, ciężkie, koloru czerwonego, y słoiu gęstego, farbowane czarno od hebanu nie ma różnicy, dla tego od stolarzy y tokarzy, iest szukane, y po bukszpanie y iarzębinie snycerzom nayzdatnieysze, skręca się: dla tego do delikatnych y cieńkic sztuk na nic się nie przyda. Frukt iego cierpki, bardziey zwierzętom, iak dla ludzi zdatny: atoli robią z nich sok na napòy, któren zdrowym być mienią; pomnaża się sama przez zasianie. Latorośli z niey przesadzaią do ogrodu na szczepy, dla dobrych fruktow.

JABŁON. (*Malus.*) Drzewo te, nie taką ma iak gruszka piękność, y zaletę: atoli od stolarzow y tokarzow zażyte bywa. Sok z fruktow daie napòy bardzo estymowany, iabłecznikiem zwany. Zasiewa się same, latorośli iego przesadzaią się do ogrodow na szczepy.

JARZĘBINA. (*Sorbus Sylvestris.*) Dziwney piękności y zdatności drzewo, czerwone y naytwardsze ze wszystkich naszych lasowych drzew. Robaki liścia iego nie lubią, na szruby, na kółka, na palce do kół młynowych szczególniey zdatne, y na to wszystko, co cierpieć mocne musi tarcie. Stolarze na różne roboty zażywaią go, y na osadę naczyń rzemieślniczych, w cieńkich robotach z łatwością się skręca, dla tego zażyte do nich nie bywa, iagody w wodzie moczone, daią przyiemny napòy, na dyssenteryą krwawą, lub womity, szczegòlniey też iagody są przydatne. Jedzą ich y same przeleżałe cokolwiek, ptaszkom zaś bardzo miły daią pokarm, ulice z niego sadzone, widok przedziwny czynią.

KLON. (*Acer.*) Piękne drzewo, na osadę strzelb zamiast orzecha używane, tokarze z korzenia iego robią wiele rzeczy, osobliwie bardzo ładne tabakierki, na wysadzenie dròg iest dobre, bo nayprędzey puszcza na wiosnę liście, y w każdey ziemi z łatwością przyimuie się. Zasiewa się sam w iesieni, y ktoby go chciał siać, zaraz po zebranym nasieniu rozsiać trzeba.

MORWA. (*Morus fructu albo.*) Ozdobne drzewo, żułknieie starzeiąc się, robią z niego

beczułki na likwory, beczki, wiadra, y obręcze. Stolarze y tokarze, ładne z niego robią roboty, z kory zdiętey z zdrowego drzewa, kręcą wici dosyć mocne. Na wysadzenie dróg, piękne y użyteczne drzewo. Liściem żywią się robaki iedwabniczki, a frukt pociąga do siebie wszystkie ptaszki, które z chciwością go iedzą, pomnaża się z nasienia, z latorośli, y z ok, w każdey ziemi, z łatwością wschodzi.

SWIDZINA. (*Cornus Fœmina.*) Drzewo iednego rodzaiu, co y deroniowe, dla tego iego przymioty równe są: z fruktu iego nic się nie robi, ale dla zanęty ptaszkow, w zwierzyńcach y ogrodach mieć go trzeba. Laski z tego drzewa, wszędzie w cudzych kraiach są estymowane, które pokostem smaruią dla pięknieyszego wydania sladru, z nasienia y z latorośli pomnaża się z łatwością w każdey ziemi.

TARN. (*Prunus Sylvestris.*) Twarde y czerwone drzewo, na żywe płoty bardzo zalecone. Laski z niego są zachwalone, które tak się robią: po ścięciu opalić laskę zaraz trzeba, zprostować, y z kory obedrzeć, potym włożyć na godzinę w wapno, kiedy się gasi, a z ciężarem potym zawiesiwszy dla utrzymania prostości, gdy zupełnie

uſchnie, oliwą natrzeć trzeba, a iak oſchnie, wytrzeć ſuknem; im więc podobna laſka będzie ſtarſza, tym będzie pięknieyſza. — Frukt mrozem przemarzły ie poſpólſtwo. Zaſiewać go nie trzeba, bo ſam przez ſię nadto ſię rozſzerza, korzeni ſwoich rozciągłością.

ZŁOTAWIERŻBA. (*Salix Caprea.*) Koſzykarze do ſwoich robot ſzczególniey tego drzewa używaią, które ieſt miękkie, czerwonawe, y zdatne do podobnych robot. Co trzy lata wycinać trzeba, ażeby odmładzała ſię w cieńkie ròſzczki. Puch daie bardzo dobry: z którego nawet, y materye w cudzych kraiach robią, zaſiewa ſię ſama.

Trzeciey wielkości Drzewa.

BERBERYS. (*tak zwany po łacinie.*) Jeſt drzewko kolące, żòłte y zażywane na wrzeciona. Jagody w gorączkach, naywiękſzym ſą dla ludzi lekarſtwem, ſmażone w cukrze przyiemną daią konfiturę. Na płoty żywe używany bywa. Pomnaża ſię z łatwością z latorośli, lubi grunt zgòrzyſty y tłuſty.

Jałowiec. (*Juniperus.*) Drzewo iego, ieſt miękkie y lekkie, czerwonawe, paląc nim, zapach w pokoiach daie przyiemnieyſzy, iak kadząc iagodami, nigdy nie pruchnieie, y żeby można było doſtać tak grubych, żeby z nich oparkanienia y paliſady robione być mogły, byłyby wieczne: dla tego możnaby te drzewka zwać cedrami karłowemi. Do zimowych ogrodow, do zwierzyńcow na wzgòrkow przykrycie, ſą ſzacowne. Zywica z niego ciekąca Sanderaką ieſt zwana. Wiele rzeczy z iałowcu do aptek ſłuży, iako to: Sanderaka, drzewo, y iagody, na które troche potłuczone nalana woda, daie wino na puchlinę y ſłabość żołądka bardzo dobre. Kwiczoły y iemiołuchy, gdzie iałowiec ſię rodzi, przynęcone do niego zoſtaią, od morowego powietrza dryakiew z iagod, kurzenie ſię niemi, ieſt bardzo dobrym lekarſtwem. Pomnaża ſię przez zaſiania, lub w Lipcu przeſadzaniem, tak iak wſzyſtkie inne, liście konſerwuiące na zimę, drzewa, lubi ziemię tłuſtą piaſkową.

Klekoczka. (*Staphilodendron.*) Drzewko ładne, z którego laſki robią, a z fruktow paciorki, pomnaża ſię przez zaſianie.

KRUSZYNA. Drzewko to ieſt białe, lekkie, kruche, do palenia bardzo dobre, naypożytecznieyſze robiącym proch, lub ſaletrę.

KALINA. (*Opulus.*) Piękne do dzikich promenad drzewo, kwitnie w Maju, a do iagod ſwoich wiele ptaſzkow przynęca. Wilgotny grunt lubi, pomnaża ſię z latorośli.

LESZCZYNA. (*Coricus.*) Drzewko te ieſt miękkie, białe, y nie na wiele zdatne. Obręcze z niego nie trwałe, choć poſpolicie na to ieſt używane. Gałązki rodzące zaraz uſychaią, dla tego co lat pięć wycinać ią trzeba, w krótce znowu ſama z latorośli odmładza ſię. Orzechy, czyli frukt z niego, daie owoc ſmaczny, y z niego oley bardzo dobry, do rożnego zażycia.

RÒŻA DZIKA. (*Roſa Sylveſtris.*) Drzewko pięknie kwitnące, zdatne do przeſadzania żywych płotow, inney użyteczności nie ma, do lekarſtw zaś wielce potrzebne, bo nie tylko kwiat, gąbka, naſienie, frukt, ieſt użyteczny, ale też y korzeń na wściekliznę używany.

SZAKŁAK. (*Rhamnus Catharticus.*) Jeſt drzewko kolące, żółtawe, y podobne do tarniny, z którego rownie tak ładne laſki robią. Frukt iego ptaſzkom bardzo miły, a

z iego ziarek robi ſię zielona farba, *verd de veſſie* zwana. Też ſame y do aptek ſą używane, z łatwością przez zaſianie pomnaża ſię.

SLIWKA. (*Prunus Sylveſtris.*) Drzewo to pięknym ſladrem ieſt naznaczone, ktòren prędko niknie, ieżeli nie ieſt pokoſtem przeciągnięte. — Jeſt to drzewo twarde y użyteczne ſtolarzom y tokarzom. Latorośli przeſadzaią ſię do ogrodow na ſzczepy, do wſzyſtkich peſtkowych fruktow.

TRZMELINA. (*Evonimus.*) Drzewko te ieſt żółtawe, doſyć twarde robią z niego węgle do ryſowania zdatne. — Ozdobne ieſt w promenadach zaſadzone będąc, bo y ptaſzki nęci. Frukt iego gwałtowne womity ſprawuie. Szewcy potrzebuią go na ćwieczki, pomnaża ſię ſam, krzewiąc ſię bardzo.

Czwartey wielkości Drzewa.

HORDOWINA. Drzewo to, na cybuchy używane bywa, ozdobny ma kwiatek. — Frukt ſłuży ptaſtwu za pokarm, ptaſznicy

z niego lep dobry robią, z gałęzi niektórzy koſzykarze robią koſzyki.

Janowiec, czyli Zarnowiec. (*Geniſta Spartium.*) Na pokarm dla owiec ſłuży, a czaſem y dla koni, gdy ſię paſza zimowa ſkończy. — Ubóſtwo pali nim, w Maiu, kwiatek żółty iego bardzo ozdobny.

Łozina, (*Salix Sativa.*) Drzewko wodne żółtawe, do wierzby małey podobne, koſzykarze do ſwoich robot zażywaią go. — Faſzyny z niego zwykli ſię wiązać do grobel, y do płotow plecienia użyte bywa. Co rok ſię ścinać może, y znowu odmładza ſię.

Malina. (*Rubus Ideus.*) Drzewko te oprócz wybornego fruktu, na nic ſię nie przydaie. Frukt zaś bardzo zdrowy, iuż to przepędzony moczony w wodzie, ſmażony w cukrze, w ſoku zachowany, zawſze przyiemny, pokarm y napòy daie.

Porzyczki. Jagody te kwaſem ſwoim wiele leczące, dla tego użyte w gorączkach y w zgniłych febrach, wielką ſą pomocą.

Rokicina. Z niey koſzyki także robią, tak iak z łoziny. Inney zaś użyteczności nie ma.

WRZOS. (*Juncea.*) Zażywane drzewko na opał dla pospólstwa. — Pszczoły z niego kwiat obficie biorą, gałązki z niego obcięte, żyzną daią dla owiec paszę. Uprawione gdy iest, tak iak konopie, daie włokno do lnu podobne, y do przędzenia zdatne. Z popiołu iego ług robiony, y w nim pszenica moczona, osobliwą robi żyzność.

TABELLA

Tabella użytku rożnych Drzew na Naczynia y inne potrzeby ſłużących.

A.	B.					C.		D.	
Akacya.	Berberys.	Bez.	Brzoſt.	Brzoza.	Buk.	Cis.	Czeremcha.	Dąb.	Dereń.
Szpalery. Liście na pokarm Bydłu. Owoc dla Ludzi y drobiu.	Farba z korzenia Skurnikom do ſzafianu. Płoty ſamorodne. Soki z iagod.	Cewki u Tkaczow Grzebienie.	Barki u ſtelwagow. Drągi do karet Duhy. Dyſzle. Dzwona na koła. Rydle. Skręty. Sztelwagi. Szczotki. Szruby. Waſągi.	Chomulce u Niewodow. Dyſzle u karet. Dziegieć. Dzwona na koła. Grace ogrodnicze. Hołoble. Kłonice do wozow. Koſy. Magle. Mlony u żarnow Miechy kowalſke Miotły. Motowidła. Naſady. Obręcze. Oſady do flint. Piaſty. Płoty. Powąz do ſiana. Przęślice. Rozſochy. Sanie. Sierzpy. Skręty. Spławy do ſieci. Soki na octy. Szczotki. Tabakierki z korzeni. Trzonki do nożow. Wrzeciona. Zarna.	Biora. Cierlice do przędziwa. Czołna. Drągi do Karet. Dzwona na koła. Faſki. Kołowrotki. Lawety do harmat. Łopaty Piekarſkie. Łożka. Łyſzki. Miary zbożowe. Miſy. Oley z naſienia dobry. Okładki do Xiąg. Pompy. Praſſy. Sadze na Ryby. Słoie toczone. Stołki naymocnieyſze. (łe. Słoły zawſze bia- Szufle. Szkatułki. Tokarnice. Toczydła Szlifirſkie. Walce. Wały. Węgle. Widły do ſtaien. Wioſła.	Laſki do noſzenia. Łyſzki. Piramidy w ogrodach.	Bource do ſalitry. Duhy. Kańczuki. Korki do trzewikow. Kora womity y laxowanie ſprawuie. Obręcze. Rakiety. Wicie do wozow.	Baby do kaſſarow Belki. Biiaki do cepow. Biora, Bicze. Cierlice do przędzy. Drżwi, Dyby. Faſki. Formy do cegły. Klawiatury. Klepki, Kliny. Koły do płotow. Kroſna, Kuffy. Kora Garbarzom do ſkòr, farbuią nią, oraz ſieci rybackie, żeby dłużey trwały. Lawety, Legary. Łaty, Łokcie. Łożka, Magle. Mary. Miary do zboż. Miechy do organ. Młoty do kuźnic. Obręcze, ocioſy. Walce. Oſie, Oxeſty. Pale, Paliſady. Poſadzki. Podpory, Praſy. Ramy, Ryny. Sikawki, ſłupy. Stoły, Uſzaki. Stempy. Studnie. Szafy, Szafki, Szkatuły. Szlagi. Szruby, Sochy. Tarcice. Tokarnice. Ule, Upuſty. Hurty dla owiec. Wały do młynow Wałki. Węgielnice. Węgle kowalſkie Wicie, Windy. Zaby do drżwi proſtych. Zaſowki do drżwi Zarna, Zembraty	Laſki do noſzenia Oſie. Szwornie.

G.			H.	I.								K.				
Głog.	Grab.	Gruſza.	Hordowina.	Jabłoń.	Jałowiec.	Janowiec.	Jarzębina.	Jawor.	Jaſion.	Jodła.	Iwa.	Kalina.	Kaſztan.	Klekoczka	Klon.	Kruſzyna.
Szwornie.	Kłonice. Kule do kręgow. Laſki do Statkow. Okładnice. Oſie. Płozy. Poręcze. Potaż. Szruby do Pras	Biora. Formy do farbowania płocien. Heble. Igielniki. Praſy. Warcaby	Cybuchy.	Okładnice do ſoch. Płozy. Smyczki do ſkrzypcow. Warcaby.	Kadzidło z iagod. Na iagody woda nalana, na wiele przydaie ſię chorob Zywica Malarzom y Lekarzom użyteczna.	Na płòtna daie ſię wyrabiać. Paſza dla owiec z gałęzi. Popioł na ługi do moczenia pſzenicy.	May. Mlony do żarn Sierpy. Szruby. Wałki do maglow. Widła.	Magle. Miſki. Łyſzki. Solniczki. Do wyſadzenia ulic Tokarſkie wſzyſtkie naypięknieyſze roboty.	Barki do poiazdow. Drągi do karet Grabie. Grace. Jarzma. Inſtrumenta Krzeſła. Paręcze. Sanie. Stelwagi. Stołki. Sztęple do flint Grzonki. Na oſadę ſtolarſką y ślosarſką.	Belki. Gonty. Łaty. Maſzty. Piſzczałki do organ. Przetaki. Poſzycia do ſzkut. Pudełka. Sita. Skrzynie. Tarcice. Terpetynę daie. Wierzchy do ſkrzypcow, y klawikortow. Zywica.	Koſzykarzom na ſłupki użyteczna. Opał wyśmienity.	Kańczuki. Płochy do płocien.	Krochmal z owocu Liście dla owiec. Mąka z owocu na klayſtrowanie ścian. Snycerzom do rożnych robot zdatne.	Laſki do noſzenia.	Grabie. Grace. Heble. Łyſzki. Miſki. Oſady do flint. Sanie. Smyczki do ſkrzypcow. Solniczki. Trzonki. Toporzyſka.	Do prochu y ſalitry użyteczna.

L.			Ł.	M.			O.			P.	R.	
Leſzczyna.	Lipa.	Lotuſowe Drzewo.	Łoza.	Maliny.	Modrzew.	Morwy.	Olſza.	Orzech Włoſki.	Oſina.	Porzeczki.	Rokicina.	Róża dzika.
Chroſt na płoty Dzierzki do cepow. Mlony do żarn. Motowidła. Obręcze. Potaż. Rakiety. Wędliſka. Widły.	Guziki do ſukien. Jarzma. Kopyta. Koryta. Ładownice. Łóżka. Łyſzki. Miechy y Mieſzki. Mateczniki. Miſy. Opałki. Pienie do czapek. Pochwy do ſzabel. Pudła do ſań. Rydle. Rzeźby rożne. Sikawki. Spody u przetakow. Tablice. Wałki.	Drągi pod karety uteczne, do rzęczy wielkiego zaięcia potrzebuiących, będą tak gętkie, iak ròg rybi.	Ceſki u Tkaczow. Chroſt na płoty. Faſzyny. Płoty. Hurty dla owiec.	Z iagod eſſencya do miodow. Galarety. Soki. Octy.	Do tego wſzyſtkiego zdatne ieſt, co y ſoſna.	Klepki na baryłki do ſpiritusow. Liście na pokarm robaczkom iedwabnym. Stolarzom do rożnych pięknych robot zdatne.	Klekotki. Kręgle. Kopyta. Laſy do ſuſzenia ſłodu. Miary zbożowe. Pale. Paliſady. Potaż. Studnie. Szafki. Zerdzie.	Biora. Oſady do flint. Ramy do obrazow.	Klińce do dachow. Koły. Kopanki. Lady. Legawki. Łyſzki. Miary zbożowe. Miſy. Powąz do ſiana. Pudła do ſań. Rogacze do ſoch Sadze na ryby. Sikawki. Solniczki. Stołki. Szufle. Tyczki do chmielu. Ule. Zerdzie.	Płoty ſamorodne. Z iagod ſoki rożne.	Koſzykarzom do robot użyteczna.	Płoty ſamorodne Kwiat. Frukt y korzenie do Aptek ſą zdatne.

S.					T.					W.			Z.
						Topola							
Sliwa.	Soſna.	Sukorzyna.	Swidzina.	Szokłak.	Tarn.	Poſpolita.	Włoſka.	Trześnia.	Trzmiel.	Wiąz.	Wierzba.	Wrzos.	Złota Wierzba.
Stolarze do rożnych robot wyſadzanych używaią.	Barcie. Belki. Czołna. Chochle u Niewodu. Dranice. Drżwi. Faſy. Gonty. Gwoździe. Kadzie. Kaffary. Kowadła. Koła wodne. Koły. Krokwie. Lady. Legary. Łaty. Łopaty. Łóżka. Maſzty. Mażnice. Miary zbożowe. Ocapy, Pale. Okiennice. Paliſady. Piſzczałki u organ. Podwaliny. Połapy. Pompy. Poſadzki. Przetaki. Pudełka. Ramy, Ryny. Sadze na riby Skrzydła u wiatrakow. Sita, ściany. Słupy. Smoła. Stempy, ſtępki. Stoły, ſtołki. Studnie. Szalkownice Sztandary do ruſztowania. Szafki. Sztakiety. Szpuntpale. Stroiſz na ſtatki. Szycia do ſtatkow. Tarcice, Taczki. Toczydła kowalſkie. Tokarnice. Trepy. Tyczki chmielowe. Ule. Upuſty. Uſzaki. Wały do młynow. Węgle. Wiadra, windy. Wregi, wrota. Zaſtawki do wody. Zarna. Zembrady Zerdzie. Złoby. Zurawie do ſtudni.	Do wyſadzenia ulic ozdobne. Snycerze do rożnych robot iak Lipiny używaią.	Laſki do noſzenia.	Koły do płotow. Laſki do noſzenia.	Laſki do noſzenia.	Czołna. Kopanki. Koryta. Ławki. Miary do zboża. Stołki.	Tyle ma użyteczności co y poſpolita, do wyſadzenia także ulic zdatna, czyniąc widok ozdobny.	Stolarzom y Tokarzom do rożnych robot zdatna, daiąc ſię przednie polerować.	Igielniczki. Smyczki do ſkrzypcow.	Blochy do windowania. Burty. Stęple do flint. Ule.	Chroſt na płoty. Faſzyny. Kopyta. Koryta, łaty. Legawki. Łęgi do ſiodeł. Miary zbożowe. Naſady. Pochwy. Rydle, ſierzpy. Szufle. Wicie.	Miotły. Paſza dla owiec. Wymoczone iak konopie, daie mocne powrozy y przędze na worowiny.	Koſzyki. Pułkoſzki. Wicie do bron.

Te y inne prawie ledwie zliczone ſą ztatności Drzewa w różnych potrzebach; Co ſię tu napiſało, nie trzeba rozumieć, aby ſię tylko z wymienionych Drzew robiło, lecz że albo z tych naylepſze ieſt, albo poſpolicie ſię robi, kiedy częſtokroć niedoſtatek nayzdatnieyſzego, iakiegokolwiek użyć każe; albo podług Kraiu, inne zaſtąpić dobrze może; Nim przecież ieſzcze zakończę, wyrażę użyteczność Drzewa na różnych warſztatach Rzemieślnikow, a przynaymniey poſpolitſzych y znaiomſzych.

Bednarze potrzebuią drzewa na ſwoie kobylice, na których klepki, obręcze ſtrugaią, do oſadzenia ſwoich ośnych nożow.

Cieśle, którzy naywięcey drzewa wyrabiaią, potrzebuią drzewa do ſwego warſtatu, na legary do kładzenia drzew, na kobylice do obrabiania drzewa, na ruſztowanie, ieżeli budowa wyżſza, na windę ieżeli budowa bardzo wyſoka, na drągi do podważenia drzewa, na oſady toporow, ſiekier, pił, świdrow, na węgielnice do ſznurow drzewa &c.

Drukarze płociemni y bawełniani na formy, wałki, ramy, &c.

Farbierze: wanny, cebry, ſzaflíki, &c.

Gancarze: na ſtołek do wyrabiania garkow.

Grabarze: do ruſztowania potrzebuią, ſoſzkow, tarcic do pobiiania w ziemię ſoſzkow ſzlagi, do wożenia ſzlamu lub do ziemi taczek, rydle też ich poſpolicie ſą drewniane na końcu żelazem obwodzone.

Introligatorowie: na kroſienka, praſſy.

Kowale y Sluſarze: na miechy, kowadła, młoty &c.

Mielcarze na kadzie, beczki &c.

Młynarze koło młynow robiący, potrzebuią drzewa procz tego iak cieśle; na kaffar do bicia palow, na ruſztowanie pod kaffar, na warſztat, na którym koła młyńſkie wyrabiaią.

Mularze nayznakomicicy potrzebuią drzewa, przy wielkich robotach na ruſztowanie, na ſztandary, maculce &c. potrzebuią tarcic, łat, na uczynienie wſtępow do góry, zaſłanie piętrow, na ſkrzynie do rozrabiania wapna, na kobylice, windy, węgielnice, gruntwagi, łokcie, potrzebuią taczkow, cebrow, ſzaflow, ſkopkow &c.

Snycerze potrzebuią drzewa na kroſna, w których kloce do rzeźby oſadzaią, na ſzlazki do pobiiania dłuta, y oprocz tego na oſadzenie rożnych ſtatkow, iako u ſtolarzow.

Stelmachy y Kołodzieie, potrzebuią drzewa na ſwoią koleśnią, kobylice, tokarnią, y oſadzenie rożnych świdrow, dłotow &c.

Stolarze potrząbuią drzewa na ſtoł warſztatowy do oſady pił, piłek, heblow, dłutow, świdrow, pilnikow, y rozmaitych ſtatkow.

Strycharze potrzebuią drzewa nietylko do palenia cegły, ale też na ſkrynie lub doły do rozrabiania gliny, na ſtoły na których wyrabiaią glinę, na cegłę, dachowkę, na formy do cegły, dachowek, gęſiorow &c. potrzebuią taczek, karow, trzonow do rydlow &c.

Szewcy na kopyta.

Szkutnicy potrzebuią drzewa na hołubki do kręcenia, na wagi do podważania, na klocki, ſłupki, walce, legary, na kobylice, na trzony do świdrow &c.

Tkacze potrzebuią drzewa na ſwoie kroſna.

Tracze potrzebuią drzewa na ſtołki na których drzewo leży, na krzyżownice, któremi ſię drzewo wſpiera, na drągi do ważenia, na trepy po których wſtępuią &c.

Y nie wiem ieżeli iakie znaydzie ſię rzemioſło, któreby iakimkolwiek ſpoſobem do zażycia nie potrzebowało drzewa, ſamym ogniem wiele wypotrzebuią kucharze, piekarze, ſtrycharze, zduni, mielcarze, kuźnice, kuźnie, huty, złotnicy, moſiężnicy, kowale, ślusarze, &c. w klocach, ſzczepach, węglach, a zatym ſłuſznie namieniło ſię, że drzewa ſą płody ziemi, dla ludzi naypotrzebnieyſze.

Już tylko namienienie o powſzechnych właſnościach drzewa, z których zdatność do zażycia iakiego wyniknąć może zoſtaie. Między kraiowemi y nam znaiomemi naytwardſze ſą dębina, dereń, głog &c. naymiękſza wierzba, naybardziey ſzczepka, dębina, ſośnina, iedlina, nayzawilſze iarzębina, brzoſt, naygiętſze dębina, leſzczyna, czeremſzyna, naytłuſtſze modrzew, iodła, ſoſna, ſarbowane gruſza, cis, trzmiel; w wodzie trwałe dąb, olſza, a nadewſzyſtkie inne w wodzie będąc nie przerwanie olſzyna naytrwalſza.